

**Управління освіти і науки України
Хмельницької обласної державної адміністрації
Славутський обласний спеціалізований
ліцей – інтернат
поглибленої підготовки учнів в галузі науки**

Морально – духовне виховання

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Загальні проблеми формування духовності.....	5
1.1 Поняття про духовну цінність, їх формування в особистості.....	5
1.2. Виховання духовності у школярів.....	6
Розділ 2. Шляхи формування духовності.....	7
2.1. Формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей.....	7
2.2. Мистецтво в контексті розвитку духовної культури особистості.....	11
2.3. Проблеми реалізації духовно – морального виховання в сучасних умовах.....	11
Розділ 3. Методичні матеріали на допомогу класним керівникам, вихователям інтернатних установ.....	13
Висновки	49
Література.....	50

Вступ

На даному етапі розвитку нашого суспільства однією з найважливіших засад теоретичної концепції та практичної діяльності школи є орієнтація на формування високоморальної особистості, виховання духовності майбутнього нашого суспільства.

Як зазначається в Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), сьогодні серед школою стоїть завдання "забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації." 11 Державна національна програма "Освіта" Україна ХХІ століття. - К., 1994. - с. 6

Протягом століть українське духовно - моральне виховання вбирало в себе кращі здобутки світової матеріальної і духовної культури, які утверджують добро, любов, красу, милосердя, справедливість у всіх сферах життя.

Аналізуючи причини, що привели систему освіти до кризового стану, переважна більшість педагогів акцентують увагу на питання освітньої політики, передусім на так званому залишковому принципі її фінансування, реалізація якого поставила школу та вчителів у незavidне матеріальне становище. Між тим, криза сучасної школи проявляється не тільки в її чисельних економічних проблемах, але і у проблемах духовно-морального та культурного характеру.

Україна національна держава, що потребує адекватного та національного виховання дітей та молоді.

Адже в національно свідомих, гарно вихованих українських дітях - наша надія, майбутнє нації, самостійної Української держави. Процес духовно - морального виховання - формування особистості і національної свідомості, підготовки її до життя, місця у суспільстві, де вона може принести максимум користі Україні й відчувати власне задоволення.

Відірваність виховання від національних культурно-історичних традицій породжувала відчуженість підростаючих поколінь від родини, народної культури, рідної мови, моралі, духовності.

Головна мета духовно - морального виховання - набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури духовно - моральних відносин, формування у молоді незалежно від національної належності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Морально-духовне становлення дітей та учнівської молоді, їх підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності є найважливішою складовою розвитку суспільства та держави. Державна політика в галузі виховання визначається принципами гуманістичної педагогіки, сформульованими в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Конвенції ООН про права дитини. Закладена в них методологія виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості у відповідності з національними цінностями та в контексті ідеї інтеграції Української держави до європейського простору.

Важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти є розроблення й прийняття Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні (схвалена колегією Міністерства освіти і науки України, протокол № 8/1-2 від 18.08.2005 року). Ця програма визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. Вона спрямована на реалізацію соціальної функції виховання — забезпечення наступності духовного і морального досвіду поколінь, підготовки особистості до успішної життєдіяльності. Програма визначає сучасні теоретичні засади виховання (мету, принципи, основні напрями, зміст, технології), науково-методичні, організаційні, кадрові, інформаційні умови розвитку виховних систем, сприяє підвищенню ефективності виховної діяльності.

Згідно з Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, виховання — процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості.

I. Загальні проблеми формування духовності

1.1. Поняття про духовні цінності, її формування в особистості.

Розвиток вільної, гуманної і відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із системою її морально - духовних цінностей. Адже духовність, моральність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі і зосередженість на морально - духовній культурі людства. То й цілі і наміри духовно та морально зрілої особистості і вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опорне для особистості самовизначення.

Про морально - духовну цінність можна говорити лише тоді, коли ставимо запитання: заради чого здійснюється діяльність людини, в чому сенс досягнення тих або інших цілей, прагнень, намірів тому сфера морально - духовних цінностей включає сенс життя, любові, добра, зла тощо, тобто сенс загальних моральних категорій. А коли це так, то людина завжди усвідомлює свої духовні цінності на протигагу різного роду особистим цінностям, які далеко не завжди мають усвідомлений характер. Зважаючи на її складність і значущість, метою справжньої освіти, мають стати моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних якостей. Кожній дитині слід прищепити, так би мовити, смак до духовної сторони життя. Лише особистісно-орієнтована освіта може досягти цієї мети.

Вона має базуватися на таких засадах: свобода, відповідальність, справедливість, творчість, співпраця, дитяча самодіяльність, її активний характер, вільна, творча, продуктивна праця, як база виховання, розвиток творчої індивідуальності (при цьому індивідуальність не суперечить колективізму й культурі, а навпаки, справжній колективізм і справжня культура пов'язані з розвитком індивідуальності), виховна полісистемність (індивідуально-типологічна диференціація виховання вимагає відповідних виховних систем).

Таким чином, обов'язок педагога полягає у тому, щоб сформувати у вихованця стійку психологічну настанову на постійну і нелегку виховну діяльність, яка вимагає максимальної концентрації його розуму, почуттів і волі. Будь – який успіх у справі становлення особистості має переживатися нею як задоволеність власним життям, як свято, яке за незалежного докладання зусиль не минатиме.

Щоб це стало реальністю, хоча частково, у вихованця формують уявлення про життя не лише як про явище біологічне, а передусім як явище, що утверджує множину дій вищого, духовного рівня. Якраз у цьому сенсі говорять про його немарнотність. Отже, навіть фізіологічний акт у свідомості суб'єкта має бути детермінований певною соціальною мотивацією. Та чи інша побутова чи комунікативна дія повинна слугувати єдиному прагненню – морально – духовному розвитку особистості.

З таких дій і складається життя як неперервний вчинок людини. З позиції життя як добродійної дії суб'єкт має оцінювати і себе, й іншого, вдаючись до похвали чи осудження. Нараз морально – духовний розвиток особистості буде успішним, якщо її загальна настанова заступитися за іншого переживатиме всі інші, зокрема ті, які можуть призвести до появи пихатості, зверхності.

Зі сказаного випливає, що вихованця треба вчити набувати вищих морально – духовних цінностей у процесі свого життя, а це означає, що його потрібно й схилити до цього. Тоді слова і діла вихованця стануть дійсним мірилом його особистості.

У вихованні духовно – моральної особистості, яка не чинить опору культурним впливам, чільне місце посідає естетика духовності. Цим самим утверджуються естетичні переживання щодо морально – духовної сфери як складової буття людини. Виховуючи у молоді естетичні почуття лише до тих чи інших матеріальних предметів (природні явища, речі, набуток культури), ми збіднюємо її світосприйняття і світопереживання. Духовна краса залишиться для неї закритою, а отже, вона виявлятиметься особистістю далекою від досконалості. Тож переживання суб'єктом красивого задля засвоєння морально – духовних цінностей їх носіїв є обов'язковим у справі виховання.

1.2. Виховання духовності у школярів.

Упродовж останніх десятиліть у суспільній свідомості утверджувалася думка про те, що школа, будучи навчально-виховним закладом, головним своїм завданням має навчання учнів. І її діяльність оцінювали в основному за успішністю дітей та якістю проведення уроків. Щодо оцінки результатів виховної роботи, то тут, як правило, розглядали поведінку та старанність школярів, кількість проведених заходів, а реальний рівень їх вихованості (як і рівень вихованості кожного учня) фактично не вивчали і до уваги не брали.

У сучасних умовах, коли український народ вступив в еру розбудови власної незалежної суверенної держави, школа, яка за словом В. О. Сухомлинського, є колыскою народу, здійснюючи єдиний, неподільний, навчально-виховний процес, пріоритетним завданням своєї діяльності має вважати громадянина країни, незалежно від його національної належності. Ідейно-моральною основою виховання мають стати перевірені багатовіковим досвідом духовні надбання українського народу, його мудрість, соціальний досвід.

Виходячи з того, що виховання - це насамперед "вбирання" у себе кожною особистістю духовної культури рідного народу, його національного духу, буття, а виховання і освіта є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами, основними напрямками розвитку сучасної педагогічної теорії і практики має стати утвердження і розвиток національної системи виховання провідної чесноти культурно-національного відродження. 11 Національна система виховання. - К., 1993, - с. 3.

Основою духовного виховання дитини в сім'ї є передача їй певними педагогічними способами і методами духовних, естетичних, морально-естетичних, ідейно-політичних ідеалів, ідей, уявлень народу, виражених в народній творчості: казки, пісні, легенди та інші художньо-мистецькі цінності, у повсякденній поведінці та поглядах, ставленні батьків до виконання найважливіших громадських обов'язків.

Кожне покоління по новому підходить до визначення сутності свого духу і духовності. Та, разом з тим, майже всі вчені на диво єдині в розумінні того, що дух і духовність, головним чином, відображають внутрішній, невидимий зміст якогось явища чи процесу, що міститься в людській природі особистості. Це можуть бути свідомість і мислення, психічні здібності і мораль конкретної людини, її ставлення до самої себе, природного і суспільного довкілля.

У нинішніх умовах економічної і духовної кризи в суспільстві частина людей зневірилася і втратила справжні ідеали високого призначення людини. Прагматизм і раціоналізм виховання дітей у сім'ї і школі не здатні самі по собі створити цілісну картину світу. Саме тому необхідний докорінний перегляд духовних і моральних основ формування особистості. Найперше, що необхідно зробити, це повернути людям високі духовні ідеали. В сфері духовних ідеалів, як основоположних цінностей людини, ведеться невинна боротьба за саму людину. І це, слід зазначити, люди знали давно. Адже справжні духовні цінності, ідеали можна замінити псевдоцінностями, псевдоідеалами. Духовне легке, невидиме, непідвладне фізичним і навіть психофізичним органам людського чуття. Саме тому, очевидно, набутий досвід, інтуїція, розум і воля людини та глибока віра в Добро, Любов. Справедливість спроможні уберегти людину від спокуси спроби "нових ідеалів", "нової віри", "нового вчення". "Не кожному духові вірте, але випробовуйте духів, чи від Бога вони"... (Перше Соборне послання св. Ап. Павла, ч. 1.). Отже, у християнському віровченні основою істинності, мірилом Любові. Добра і Справедливості є Бог. Сім'я - це перехідний елемент, що стоїть між формами колективної та індивідуальної діяльності в соціальному і духовному розвитку людей.

II. Шляхи формування духовності

2.1. Формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей

Формування духовного світу дітей та молоді, духовності як і провідної якості особистості — велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги педагогів, вихователів, учителів, батьків, широкого педагогічного загалу. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли складності соціально-економічного й політичного розвитку країни боляче вразили молодь. Серед дітей та молоді падає духовність, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності, явним і прихованим безробіттям, інфляцією, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави і повсякденному житті. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, пропагують насилля, зброю, силу, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм і цинічно-гедоністичне ставлення до повсякдення.

Усе це призводить до відчуження дітей та молоді від моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації, найчастіше в андеграундній субкультурі, і врешті-решт до певного заперечення духовності й моральності як суспільно й особистістю значущих феноменів. Ці процеси посилюються кризовим станом сучасної сім'ї, яка перестає відігравати роль головного каналу долучення дитини до моральних начал і джерела розвитку моральності.

Ситуація загострюється й тим, що вироблені в попередні десятиліття суспільні ідеали мати узагальнений, регламентований, державницько-класовий характер, а не зверталися до внутрішнього, особистісного світу кожної людини. Тому перехід від глобальних суспільних категорій, від публічної риторики про моральність до розуміння духовності як складного психічного феномена самоусвідомлення особистості в сьогоднішніх умовах спричиняє багато проблем і навіть кризових ситуацій.

У цьому контексті велике занепокоєння викликають процеси, що відбуваються в усьому світі. Всеохоплююча перетворювальна діяльність людини в сучасну епоху, її негативні безпосередні й більш віддалені соціальні наслідки актуалізують відповідальність усіх людей за збереження природи, її багатства й розмаїття на всій планеті. Останні глобальні прояви тероризму, антицивілізаційні рухи в масштабах усієї людської спільноти, тенденції все значнішої поляризації на багатих і бідних у контексті розвитку глобалізаційних процесів ще більше актуалізують проблеми світоглядних аспектів моральності й духовності всього людства і кожної окремої людини.

У таких умовах визначення духовності як провідної характеристики людини, її духовних пріоритетів, обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя дитини, виступають на передній план усього процесу її соціалізації.

Формування морально - духовного світу особистості — це велике і складне питання, що потребує комплексного і багаторівневого розв'язання.

Сьогодні в Україні по-різному тлумачиться поняття духовності, розроблено різні підходи до її формування, які часто протирічать і заперечують один одного. Бажання допомогти дитині спонукає шукати спільні точки дотику між різними формами суспільної свідомості, вести діалог, звертатися до витоків духовності, що лежать у багатстві людської історії, культури, науки, філософії, релігії.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юктурі. У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій духовні і моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей та молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні морально – духовних цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування моральності та духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку і формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

Цінності — провідна складова формування особистості

Поняття «духовність» нині широко вживається, хоча й недостатньо розтлумачене у філософській, психологічній і педагогічній літературі.

У контексті нашої проблеми під духовністю розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість і діяльність цієї самосвідомості, що може бути спрямована на різні сторони й об'єкти, на будь-які феномени зовнішнього і внутрішнього світу людини. Духовність — це складний психічний феномен

самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї і розуміння як власного надбання.

Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової феномену культури. Сьогодні одні лише визначення поняття «культура вимірюються чотиризначним числом, але спільними його складовими є релігія, ментальність, наука, мистецтво, освіта, побут, матеріальний добробут, тощо при особистісно-диференційованому, критеріальному і світоглядному підходах до них.

До моральних цінностей відносяться нормативні уявлення про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності тощо. Вони лежать в основі всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя.

Моральні цінності уявлення, установки та аксіоми є продуктом нашої історії та культури. Зародившись у I ст. нашої ери в Палестині в контексті розвитку християнства, вони пройшли разом з людством багатовікову еволюцію.

Починаючи з перших релігійних книг «Нового заповіту», «Біблії», відбувалося становлення основоположних християнських цінностей — загальних чеснот: розсудливість, поміркованість, справедливість, стійки (чесність, правдивість, вірність слову) теологічних чеснот: віра, надія, любові (милосердя). Сталими моральними взірцями, канонами є також десять християнських заповідей.

Християнство, його основоположні цінності стали джерелом і основою для синтезу в Європі моральних ідей античності — істини, добра краси — з християнськими постулатами активного ставлення людини до світу універсальності, не пов'язаної з будь-якими політичними і етнічними рамками, зверненням до особистості як до носія історичної відповідальності. Від середньовіччя саме християнство формувало культурну традицію та забезпечувало культурну єдність спочатку Західної Європи і поступово світу в цілому. Християнські культурні цінності стали основою розвитку всієї культури, особливо музики, живопису, літератури. Вони інтегрувалися з іншими спорідненими смислами, наприклад, моральними цінностями певного народу, моральними звичаями і традиціями, | вибудовували ціннісний світ сім'ї, стосунків дітей, батьків.

З часом, у модерну добу, християнські цінності перестали прямо ототожнюватися з християнством як релігією і почали оцінюватися як універсальні моральні цінності західної, тобто християнської цивілізації; в культурологічному її вимірі, набули абсолютного загальнолюдського характеру. Зараз вони є невід'ємною частиною сучасної культури і явно чи дискретно впливають на життя кожної людини і суспільства в цілому, незалежно від того, яку світоглядну позицію відстоюють їхні носії — секуляризовану (світську) чи релігійну.

Отже, довгостроковий і понадситуаційний, інтегративний характер цінностей, що увійшли до людської культури як християнські моральні цінності, надає їм особливої ролі у процесі виховання дітей та молоді й спонукає до вироблення шляхів, засобів і методів їх формування.

Мета і завдання формування духовності засобами християнських цінностей

Мета формування духовності — це виховання в дітей та молоді високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; створення таких умов, які сприяли б розвитку моральної активності дитини; формування моральної спрямованості її психічної діяльності, моральності потягів, інтересів, поглядів, думок, переконань.

Вирішальною умовою формування духовного світу дитини є цілеспрямована багатоаспектна і всебічна діяльність у контексті цілісного самоусвідомлення особистості.

Кількість цінностей обмежена для сприймання й усвідомлення особистістю, а внутрішній світ дитини — своєрідний і багатий, отже, мета педагогічного впливу полягає у прилученні дитини до тих християнських цінностей, які мають універсальне гуманістичне значення, абсолютний характер і. що найважливіше для виховання, — позитивну спрямованість.

Мета конкретизується через систему завдань, а саме:

- пробудження в дитини бажання бути моральною;
- розгляд християнських цінностей як основи розвитку суспільно значущих рис і якостей особистості;
- формування в дітей та молоді моральної свідомості на основі організації моральних стосунків дітей через їх включення в стихійну або спеціально організовану діяльність;
- формування в дітей розуміння й особистісного ставлення до сутнісних питав про сенс і мету життя людини;
- вироблення етико-естетичного ставлення до життя й до своєї життєдіяльності;
- формування моральної культури, толерантного ставлення до інших культур і традицій;
- розвиток чеснот і позитивних моральних якостей дитини, спонукання до самовдосконалення;
- підтримка здібностей, культурної творчості, спрямованої на особистісний саморозвиток;

Зміст формування духовності на основі християнських цінностей

Формування духовності на основі християнських моральних цінностей передбачає вироблення моральних вимог, що відкладаються в моральній свідомості людини й суспільства у вигляді норм, принципів, ідеалів, понять тощо. Наступний крок — донесення цих вимог і пов'язаних з ними уявлень до свідомості людини з тим, щоб вона могла спрямовувати і контролювати свої дії, ставити моральні вимоги до інших людей і оцінювати їхні вчинки. Це розв'язується за допомогою морального виховання, яке

передбачає формування моральних переконань, моральних схильностей, почуттів звичок, стійких моральних якостей особистості, тобто загалом моральності.

Моральність має такі складові: моральні почуття, сенсожиттєві орієнтації (ідеали, традиції, норми, категорії, принципи, заповіді, канони, кодекси), а моральні переконання й моральні стосунки (моральна діяльність моральна поведінка).

Першою складовою моральності є моральні почуття — емоційна складова духовної діяльності особистості, що характеризує її внутрішню позицію, ставлення до людей, до самого себе, до явищ суспільного життя, до суспільства в цілому. До них належать почуття любові, довіри, співчуття, співпереживання, заздрощів, ненависті, гордошів тощо. Їх характерна особливість — поділ цінностей на позитивно значущі, негативно значущі, нейтральні, що передбачає вибір, колізію, позицію, прийняття рішення.

Наступна складова моральності — моральні переконання, тобто укорінені моральні почуття й уявлення (норми, принципи, ідеали), які людина вважає обов'язковими для наслідування. Моральні переконання дають змогу людині здійснити ту чи іншу дію, вчинок з розумінням необхідності й доцільності поведінки.

І насамкінець, моральні стосунки як складова моралі виникають у процесі діяльності людини, в її діях, поведінці, їх можна класифікувати за змістом, формою, зв'язками; в основі моральних стосунків також лежить певна позиція, що склалася відповідно до ідеалів, норм і принципів тощо.

Отже, наріжним каменем моральності є цінності, моральні норми, принципи, ідеали, заповіді, канони тощо.

Моральні цінності безвідносно до історичних епох мають неперехідний характер, зберігають наступність моральних вимог. Це стосується передусім норм регулювання зв'язків між людьми: не красти, не вбивати, допомагати один одному, виконувати обіцянки, говорити правду тощо.

Серед духовних моральних цінностей загальнолюдського звучання розрізняємо такі головні людські цінності (цінність, життя, краса, істина, свобода), чесноти (справедливість, сміливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довір'я, скромність, відданість), часткові моральні цінності (здатність дарувати інтим своє духовне надбання).

До чеснот належать такі якості: доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совістливість, чесність, повага, правдивість, справедливість, гідність, повага до людей, терпимість, благородство, вірність, мужність, великодушність, витримка, достоїнство, щирість, жертвовність, скромність, сміливість, співчуття, працелюбність, бережливість, тощо. Характерною їх особливістю є наявність у кожній позитивної цінності свого негативного еквіваленту, який також входить до структури цінностей, але як негативно значуща складова: толерантність — нетерпимість, вірність

- зрада, любов — ненависть, бережливість — марнотратство тощо.

Поділ цінностей на позитивно значущі та негативно значущі дає людині можливість вибирати між багатьма цінностями й зумовлює смислову послідовність дій і вчинків як окремих людей, так і спільнот.

Складовими моральних християнських цінностей є також естетичні характеристики цих цінностей, естетичні категорії — прекрасне і трагічне. Вони широко входять до структури розумі цінностей і оперування ними.

На основі залучення дітей до універсальних цінностей формуються складові духовного світу, моральність особистості, яка є головним життєвим орієнтиром і здатна структурувати реальність за критеріями значущості.

Форми виховання духовності засобами християнських моральних цінностей

Серед методів і форм духовного виховання одне з провідних місць належить активним формам і методам (ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо), які дають дітям можливість предметно, безпосередньо й емоційно бути в ситуації морального вибору та морального пошуку.

Особливе місце посідають форми й методи, які залучають дітей до художньо-музичного, мистецького світу християнських цінностей, де поєднуються традиційні методи з художньою діяльністю самих дітей — живописом, ліпленням, декоративно-прикладним мистецтвом, музикуванням, драматизацією тощо. Крім цих методів доцільно використовувати й традиційні — бесіди, лекції, семінари, роботи з книгою тощо.

Одним з напрямів залучення дітей до християнських цінностей може бути красназавча та екскурсійно-пошукова робота, яка знайомить дітей з досвідом і традиціями адаптації християнських моральних цінностей до культури рідного краю.

Результативність застосування інтегрованого підходу, різноманітних виховних форм, методів і впливів великою мірою залежить від того, наскільки вони відповідатимуть індивідуальним і віковим особливостям дітей, задовольнятимуть їхні духовні потреби, викликатимуть відповідну мотивацію і стимулюватимуть саморозвиток і самовиховання дитини, спонукатимуть до морального удосконалення.

Основні шляхи реалізації концепції

Формування духовності особистості через християнські моральні цінності покладається на позашкільні освітні заклади, що належать до Міністерства освіти та науки, клуби, різні громадські центри, бібліотеки, громадську організацію «Фонд Добро», яка бере на себе функції управління і координації цим процесом. До нього долучаються засоби масової інформації; газети, журнали, радіо. Велика роль відводиться батькам, які першими традиційно формують моральні орієнтації дитини на основі християнської етики та народної моралі.

Ефективність залучення дітей та молоді до культурних надбань християнської етики залежатиме від успішної реалізації всіх її складових:

- проведення наукових і практичних конференцій, семінарів, круглих столів з цієї проблематики;
- проведення досліджень у галузі християнської культури як цивілізаційного феномену;
- вивчення і врахування позитивного досвіду зарубіжних виховних програм;
- наукова підтримка і науковий супровід діяльності дитячих молодіжних організацій з позитивною, конструктивною програмою;
- розробка й впровадження програм, спрямованих на соціалізацію і моралізацію дітей з девіантною поведінкою;
- участь у підготовці телевізійних програм з питань моралі, етики, народної культури;
- розробка і запровадження нових методик та інновацій технологій;
- науково-методичне забезпечення підготовки вчителів, працівників позашкільних закладів, соціальних працівників до роботи над цими проблемами;
- участь у розробці та виданні програм, методичних матеріалів;
- участь у роботі з батьками для підвищення ролі родинного виховання в цій галузі.

«Духовне, як і раціональне, є природовідповідним у людини, і його треба розвивати в ній так само, як і розум. Це імператив.»

2.2. Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості.

Вплив мистецтва на розвиток духовності зумовлюється тим, що художні твори можуть опосередковано передавати найінтимніші процеси внутрішнього життя індивіда, розкривати складний комплекс його свідомих і несвідомих реакцій. Проникнення у глибокий зміст мистецтва, який передає гру тембрових і гармонійних баро музики, ритм поезії, пропорції архітектури вимагають реєстрації напружених переживань, роздумів, діалогів із самим собою, що пов'язані як з суб'єктивною реальністю існування твору, так і з внутрішньою діалектикою сприймаючого. За словами Гегеля, потреба у спілкуванні з мистецтвом виникає під дією прагнення людини духовно усвідомити внутрішній і зовнішній світ, уявити його як предмет, в якому вона впізнає своє особисте "Я". На думку філософа, розмірковуючи над мистецькими творами, людина може піднятися до досягнення вищих духовних цінностей, які закладені в ньому, та через них усвідомити самого себе.

Духовне осяяння завжди пов'язане з особливою насолодою або стражданням, які проводять ставлення людини до художнього твору з повсякденної сфери в естетичний простір. Духовна насолода - дещо інше, ніж особистісні почуття, які виникають у процесі сприйняття, оскільки її специфіка полягає у піднесенні над сутністю самого мистецького твору. Під впливом художніх образів безпосередні почуття переходять в естетичні, етичні, гуманні уявлення суб'єкта, в яких духовність набуває свого реального вираження як ціннісний акт спілкування з прекрасним, що спрямований на самопізнання своєї ідеальної сутності. Саме в цьому проявляється характер естетичних відношень, котрі виступають способом розвитку духовності людини.

Коли мистецтво входить в наше "Я", коли відчуваємо увесь світ і себе в ньому відбувається ототожнення внутрішнього і зовнішнього, логічного змісту мистецького твору та алогічного буття свідомості особистості, смислової предметності мистецтва й непередбачуваного почуття. Це є найважливішим продуктом духовної насолоди.

Своєрідність мистецтва полягає в тому, що воно потребує від сприймаючого і здатності відчувати красу твору, і водночас осмислювати свої переживання, самого себе, вести художній діалог у площині своїх людських можливостей.

У такий спосіб мистецтво, з одного боку, підіймається над людиною, а з іншого, - людина сама відкриває себе мистецькому світові, коли сприймає його. Репрезентація духовності в процесі художнього пізнання означає можливість усвідомити самого себе і тим самим зробити мистецтво здобутком власного духу.

2.3. Проблеми реалізації духовно – морального виховання в сучасних умовах

В реалізації завдань духовно-морального виховання на сучасному етапі є чимало проблем. Головні з них:

- а) відсутність системи загального духовно-морального виховання, чітко структурованого культурологічного навчального курсу для різних рівнів системи освіти;
- б) розпад традиційного укладу життя, заснованого на традиційному світосприйнятті звичаїв, відносин (сердечності й налаштування), правил доброго і благочестивого життя;
- в) проблема малої кількості справжніх носіїв традиційної християнської культури, що пов'язано з недостатністю духовного досвіду, відсутністю систематичної культурологічної та богословської освіти;
- г) невідповідність (мотиваційна, емоційна, інтелектуальна) більшої частини населення до сприйняття духовного змісту традиційної культури;
- д) розпад і криза сім'ї, низький рівень духовно-моральної культури більшості сучасних батьків; некомпетентність сім'ї у питаннях духовного становлення і виховання дитини;
- е) недостатній рівень культури і професійної компетентності педагогів у питаннях змісту і методики духовно-морального виховання;
- ж) відсутність коштів на розробку і створення навчально-методичної та інформаційної продукції на духовно-моральне просвітництво населення та підготовку педагогів;
- з) відсутність цілісної програми духовно-морального виховання в масштабах країни або регіону.

У такій ситуації необхідний комплексний, системний підхід до організації духовно-морального виховання дітей та молоді.

Системність підходу визначається виділенням пріоритетних аспектів діяльності, пов'язаних єдиною метою, загальними формами організації та управління. Охарактеризуємо сім основних аспектів системи духовно-морального виховання:

Змістовний аспект системного підходу передбачає вирішення таких проблем: розробки

методологи,

докладного опису всіх елементів і форм побутування християнської культури; формування системи громадського духовно-морального виховання та освіти в умовах сучасного секуляризованого оточення. Змістовний аспект системного підходу включає розробку змісту духовно-морального виховання та освіт-на рівні окремого навчального курсу; у вигляді «наскрізної» складової, інтегрованої у всі шкільні предмети; професійну освіту; виховання через засоби масової інформації.

Віковий аспект дає можливість вибудувати (змістовно й організаційно) комплекс заходів з духовно-морального виховання різних вікових груп дітей, підлітків, молоді.

Інституційний аспект системного підходу передбачає включення духовно-моральних компонентів у виховну діяльність всіх соціальних інститутів: сім'ї, різних рівнів системи освіти, державних установ і загальнодержавних організацій.

Кадровий аспект передбачає поетапну реалізацію системи заходів з підготовки та перепідготовки фахівців різного рівня (управлінців і практичних працівників освіти, охорони здоров'я, культури) в питаннях духовно-морального виховання та освіти дітей і молоді.

Організаційно-політичний аспект. Перспективним є вибудовування системи духовно-морального виховання на регіональному рівні, в рамках регіонального компоненту освіти. На основі існуючих і нових нормативно - правових документів можлива реалізація комплексних регіональних програм з духовно-морального виховання.

Економічний аспект системного підходу дає можливість вишукування коштів на реалізацію комплексної програми духовно-морального виховання з різних джерел, включаючи цільові фонди розвитку духовно - моральної культури й освіти.

Управлінський аспект дозволяє включити в процес вирішення проблеми всі існуючі структури (соціальні та інституційні) і забезпечити нові форми організації взаємозалежності.

III. Методичні матеріали на допомогу класним керівникам, вихователям інтернатних установ

Формування національної духовності в умовах навчального процесу ліцею – інтернату (Доповідь заступника директора з виховної роботи Снігур І.Г.)

Повий етап розвитку цивілізації характеризується динамізмом і глобальністю масштабів перетворень у всіх сферах життєдіяльності людини. При цьому значно зростає роль нації і національних цінностей. Рациональні системи починають конкурувати з останніми, руйнуючи їх. Це може призвести до того, що нації і національні цінності розчиняться в інформаційному суспільстві. Отже, людина виявилася заручником цивілізаційного процесу, ініціатором якого є вона сама, але, з іншого боку, тільки в її силах звільнити себе: сучасне людство на тлі видатних досягнень науки, все більше втрачаючи духовні орієнтири та справжні життєві цінності, невпинно рухається до повної моральної деградації. Тому йдеться про порятунок цивілізації, і найперше духовний. Чи не найактуальнішою сьогодні є потреба усунення невідповідності між мисленням, поведінкою людини і реальним світом, який постійно змінюється. Шлях до такої гармонізації пролягає через повернення до глибокої духовності, що уособлює викристалізовані здобутки національного та загальнолюдського.

Найважливішою педагогічною проблемою в сучасних умовах стає проблема найефективнішого використання потенціалу національних цінностей. Недаремно у Концепції 12-річної освіти записано: «Діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного і загальнолюдського. Домінантою виховного процесу має стати формування в учнів патріотизму з повним змістовим наповненням, з одного боку, це виховання любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за їх майбутнє, а з іншого — відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства — гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури, миру, національного примирення, збереження природи».

Насамперед підкреслимо, що національні цінності безпосередньо залежать від суспільної формації, в якій існують у кожний конкретний історичний момент. У свою чергу, кожне суспільство завжди мало і має свою виховну систему, яка декларує відповідні національні цінності. Залежно від панівної ідеології вони можуть існувати із деформованих чи прихованих формі. Незважаючи на всі суперечності, притаманні сучасному суспільству, сьогодні ми маємо історичний шанс не тільки зберегти наші національні цінності, а й, примноживши і збагативши їх, увійти до світової спільноти. Для цього школа повинна бути неодмінно національною, але спрямованою на відкритість, діалог і співробітництво у масштабах загальнолюдського. Отже, через національні цінності, які є викристалізованим історичним здобутком нації і найдоступнішим видом інформації, ми прийдемо до справжнього усвідомлення громадянського суспільства і до єдиного планетарного співтовариства.

На думку японського філософа Т.Макігуші, ефективним шляхом до об'єднання всіх жителів Землі у єдине миролюбне співтовариство, є творення людського єства як консолідуючої сили. Мета освіти полягає у навчанні людей правильного пізнання людського життя і у творенні загальнолюдської цінності. Беручи за основу це твердження, педагоги ліцею-інтернату розглядають виховний процес в аксіологічній площині — як творення загальнолюдських цінностей, в основі яких лежать цінності національні.

Однією з найважливіших характеристик зрілої особистості є ціннісні орієнтації, які виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, формують мотивацію її поведінки та суттєво впливають на всі сфери діяльності. Їх розвиток тісно пов'язаний із розвитком спрямованості особистості, у тому числі й громадянської, оскільки визначає мотивацію й мету діяльності. Отже, навчальна і, особливо, позанавчальна діяльність є тими конкретними умовами, що дають змогу залучати учнівську молодь до розв'язання різних суспільних проблем, формувати нові стосунки, нову систему спілкування, що, в свою чергу, зумовлює нові обов'язки й значно вищі вимоги до діяльності.

Духовність як системне психоутворення формується протягом кількох вікових періодів і залежить від певних співвідношень соціального середовища, внутрішніх суб'єктивних умов, притаманних кожному з них. Безперечно, у цьому процесі мають місце елементи стихійності, спонтанності, щоб спрямувати та впорядкувати його, необхідні певні доцільні дії суспільства та суб'єктів виховання. Саме тому підхід до формування громадянськості визначається з одного боку об'єктивними потребами суспільства, а з іншого — наявними в кожному конкретному суспільстві на певному етапі розвитку уявленнями про інтенсивність прояву громадянськості.

Як фундаментальну ланку національно-громадянського виховання особистості ліцеїста можна означити роки навчання у нашому навчальному закладі, оскільки найвідповідальніший етап формування юної особистості якраз припадає на ці роки. Крім того, відомо, що цінностей без їхнього практичного використання не існує, тому і творення їх у подальшому житті буде певною мірою залежати від того, яке місце їм відводилося у виховному процесі школи. Слід зауважити, що формування цінностей у вигляді системних надбань індивіда є результатом сукупного досвіду всієї його життєдіяльності. Воно не обмежується і не закінчується терміном перебування у школі, але значною мірою залежить від шкільного виховання і триває потім усе життя.

Підлітковий та старший шкільний вік, що має домінуючу тенденцію до самоствердження власної дорослості, створює сенситивність і щодо розвитку громадянськості. Підліткам зазвичай потрібен приклад для наслідування, якими історія України так багата, — Григорій Сковорода, Тарас Шевченко. Олена Теліга, Василь Стус та багато інших громадських діячів.

Виховання на прикладах сприяє формуванню в учнів потреби не тільки жити з громадянською гідністю, але й щоденно здійснювати чесні й суспільно значущі вчинки та дії. Цей вік (коли відбувається рефлексія власного життєвого шляху та з'являється потреба в самореалізації) характеризується ще й усвідомленням юнаками та дівчатами значущості громадянських якостей, розумінням того, що ці якості дають конкретній особистості та наскільки є важливими для майбутнього самостійного життя. Водночас, аналізуючи факти реального життя (безпритульні діти та люди похилого віку; жебрацтво на вулицях; руїни колишніх гігантів індустрії; від'їзд ровесників разом із батьками на постійне місце проживання за кордон; грошові перекази від батька чи матері, які працюють найманими робітниками в близькому й далекому зарубіжжі, інші негативні соціальні явища), старшокласники стають далекими від громадянського пафосу. Хоча у своїх дослідженнях психологи стверджують, що егоїзм та індивідуалізм у юності ще не сягають крайньої вираженості, тому питання громадянського світогляду викликають у підлітків роздуми та переживання. Тому надзвичайно важливим є організація навчально-виховного процесу ліцею-інтернату на українознавчій основі. Захоплення ліцеїстів національними кумирами, а також пластичність нервової системи підлітків - усе це й ряд інших чинників активно впливають на руйнування негативних і створення позитивних стереотипів.

Водночас слід враховувати й таку особливість ліцеїстів, як їх соціальна неоднорідність. Розвиваються самовизначення, певна соціальна та громадянська спрямованість, що й зумовлює формування у них досить стійких уявлень про свої права та обов'язки стосовно суспільства; моральних принципів і перспектив, розуміння обов'язку й відповідальності; уміння спостерігати за суспільними явищами, аналізувати їх і давати відповідну оцінку. Цей вік є сприятливим для формування та розвитку ціннісних орієнтацій як стійких якостей особистості, що має велике значення у становленні світогляду підлітків. У листопаді-грудні ліцеїстів було охоплено анкетуванням та тестуванням. Психологічні дослідження дають можливість стверджувати, що учнівська молодь активно шукає шляхів самоствердження, способів самореалізації. Саме тому у виховній роботі враховується той факт, що духовне становлення ліцеїстів відбувається у двох площинах: вони очікують соціальних настанов, спрямованих на них; і пробуючи себе в різних соціальних ролях, самостійно намагаються віднайти місце в сучасному соціумі. Основним видом діяльності старших підлітків є навчання. Однак саме по собі воно не може повністю задовольнити прагнення молоді до творчої самореалізації, самоутвердження, оскільки потребує нових вражень, змін видів діяльності. Для старшокласників важливо виступати не лише в ролі позитивної особи, але й бути соціально активною особистістю. Причиною цього є те, що у старшому шкільному віці молоді люди вже здатні піднятися на той рівень самосвідомості, коли виникає потреба посісти певне, як правило, досить значуще місце в суспільстві: виконувати відповідальні доручення, вступати у рівноправні стосунки з близьким оточенням.

Разом з тим у середовищі старших ліцеїстів спостерігаються й негативні тенденції. Так, помітно зростає прагнення будь-що завоювати високий і далеко не завжди позитивний статус серед ровесників; отримати бажане матеріальне забезпечення без належного аналізу й оцінки шляхів, форм і методів досягнення цього; у середовищі деяких підлітків домінують індивідуалізм, егоїзм та інші негативні якості особистості.

Вирішення цих завдань та розв'язання суперечності, що реально існують в учнівському середовищі, проводиться шляхом залучення ліцеїстів до активної, соціально ціннісної діяльності, якою є позанавчальна виховна робота. Саме вона створює найбільш сприятливі умови для задоволення потреб учнівської молоді щодо побудови нових взаємин між людьми, активного включення в життя навчального закладу.

Система роботи з даного напрямку у навчальному закладі ґрунтується на державній ідеології, історії українського народу, його традиціях, на вимогах Конституції України та інших керівних державних

документах, реалізується в навчально-виховному процесі і передбачає послідовний розвиток особистості ліцеїста - свідомого громадянина, патріота своєї країни. Цьому сприяє робота діючих у ліцеї-інтернаті музеїв: Партизанської Слави, історії навчального закладу, Залу Перемоги, народознавчої «Світлиці».

У ліцеї-інтернаті завжди приділяється значна увага учнівській творчо-пошуковій роботі. В ліцеї апробовано різні форми її організації, що спрямовані на найширше залучення учнів до заняття дослідницькою та творчою роботою. Варто насамперед вітати прагнення ліцеїстів до творчості, адже саме за таких умов більшість з них визначаються зі своїми майбутніми інтересами, вибирають галузь знання, в якій використовуватимуть у подальшому житті свій потенціал.

На виконання Указу Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», Плану заходів на 2007-2008 роки у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору в Україні, з метою вшанування пам'яті жертв Голодомору, виховання непримиренності до насилля, поваги, турботи, співчуття до людей, які пережили страхіття трагічних подій 1932-1933 років. В ліцеї-інтернаті в період з 10 по 23 листопада було проведено ряд заходів за спеціально розробленим планом. У бібліотеці ліцею-інтернату діє тематична виставка «Не згасне в пам'яті людській», до одноіменної збірки, упорядкованої вчителем історії та правознавства Гриньком А.І., увійшли кращі твори ліцеїстів. Ця збірка - шана пам'яті жертвам голодомору. Тема на даний момент актуальна, як ніколи. Глибоке розуміння становища українського селянина, зачепило нашу молодь, яка знайома з проблемою голодомору з підручників та історичної літератури. Прагнення ліцеїстів виразити свої думки у художніх творах та історичних довідках вилилось у дану збірку. Дана збірка була представлена на міській учнівській конференції «Болючими стежками страшної трагедії», де отримала високу оцінку.

Одним з головних показників громадянської зрілості є збереження української мови, досконале володіння нею. П'ятий рік у ліцеї, під керівництвом вчителя української мови та літератури Ющук Л.І, працює літературна студія «Світанок». Усі ліцеїсти мають змогу познайомитись з творчістю гуртківців через постійно діючу панораму творів дебютантів. Традиційно в кінці навчального року випускається збірка з даними творами.

Ефективність виховання духовності ліцеїстів залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. В ліцеї-інтернаті пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії, спрямованих на самостійний пошук істини, що сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

В усіх навчальних групах ведуться програми особистісного зростання кожного ліцеїста, ця програма складена творчою групою наших вихователів і запроваджена три роки назад. Мета програми: змусити ліцеїста періодично (щосеместрово) аналізувати свій особистий розвиток, замислюватись над своєю роллю у соціумі, аналізувати свої вчинки, окреслювати перспективи, будувати програми своїх досягнень. Перші кроки ліцеїстам буває зробити дуже важко, хоча вони і найлегші у даній програмі - дітям пропонується дати оцінку свого особистого «Я» в рамках своєї сім'ї, пізніше у класному колективі, тобто у найближчому соціумі. Далі завдання ускладнюються: «Я - громадянин України», «Я - громадянин Всесвіту», але попередньо навчившись оцінювати себе, ліцеїсти, як правило, краще і легше виконують ці завдання, їхні думки стають більш зрілими, цілі більш конкретними, та й сам стиль викладення думок культурним, грамотним.

Аналіз цих програм особистісного зростання ліцеїстів свідчить про результативність методів стимулювання розвитку самоорганізації, їх готовності до самостійності, усвідомленні власних світоглядних позицій, які є основою громадянського самовизначення.

Але головним у виховній діяльності щодо формування національної духовності ліцеїстів є навіть не кількість розроблених і впроваджених форм виховної роботи, не кількість реалізованих проектів, а те, як сприймають цю роботу й ці проекти самі ліцеїсти.

Аналіз проведених виховних заходів засвідчив, що чим більше невирішених проблем зустрінуть вихованці у процесі позанавчальної діяльності, чим більше активності й власної ініціативи їм необхідно буде проявити, чим ширшим буде коло для спілкування батьки, вчителі, члени різних громадських організацій, друзі тощо, — тим швидше старшокласник ставатиме особистістю, тим гуманнішим, принциповішим, відповідальнішим він буде.

Сьогодні з гордістю можна сказати що наші вихованці всіляко підтримують імідж свого навчального закладу, ми досягли того, що готуючись до будь-яких заходів класного, загальноліцейного та позаліцейного рівнів діти демонструють неабияку відповідальність, професіоналізм.

А якою гордістю повнилися серця наших ліцеїстів коли їм, першим із організацій міста, у жовтні 2008 року, було довірено взяти участь у акції «Вишиваємо прапор міста разом». Так, звичайно, були скептики серед тих, кому було запропоновано взяти участь у цьому дійстві, та їх були одиниці і що відродно - це були новоприбулі діти. Останні ж, розуміючи рівень даного заходу, відчуваючи його історичну цінність, з великою відповідальністю віднеслися до цієї події, із задоволенням піднімали архівні документи, готуючи матеріал до сценарію, дбали про свій зовнішній вигляд, культуру поведінки та мови під час інтерв'ю, які брали у них преса та телебачення.

Насиченість форм виховної роботи специфічними якостями (публіцистичність, образність, врахування життєвого досвіду молоді, ставлення до соціальних та суспільних проблем, емоційність, змістовність) активно впливає на духовну та пізнавальну сфери молодих людей. Враження, що залишаються після проведення різноманітних виховних

заходів, відкладаються в пам'яті особистості й відновлюються при потребі, наприклад, коли необхідно зрозуміти чи оцінити поведінку іншої людини в конкретній ситуації, коли потрібно впевнитися у правильності власних суджень чи оцінок.

Формування національної духовності ліцеїстів передбачає художньо-естетичну освіченість особистості. З метою цілеспрямованого розвитку творчих здібностей ліцеїстів, реалізації особистісних інтересів та задоволення естетичних і духовних потреб на базі ліцею-інтернату працює Академія Творчості, що об'єднує роботу 18 різноманітних гуртків та спортивних секцій, які складають три факультети: мистецтвознавства, спортивно-оздоровчий та єврознавства. У них займається 368 ліцеїстів.

Факультет мистецтвознавства об'єднує п'ять спеціальностей: музично-хорову, поетичну, кінематографічну, народознавчу, декоративно-прикладну. Слід відзначити високу виконавську майстерність, художній рівень репертуару, активну концертну та виставкову діяльність вокальної групи та вокалістів з музично-хорової спеціальності, чия робота дієво пропагує художньо-естетичну творчість, сприяє розвитку у дітей голосу, слуху, творчого мислення, уваги, волі, художнього смаку. Учасники гуртків вокального та естрадного співу беруть активну участь у культурно-мистецькому житті ліцею, вони є постійними учасниками загальноліцейних вечорів та свят. У 2008 році вихованці Ірини Миколаївни взяли участь у міських конкурсах патріотичної пісні, де здобули найвищу кількість з можливих балів. За кінематографічною спеціальністю працює гурток „Відеосвіт" завдяки якому поповнюється ліцейна відеотека, створюються відео оформлення різних виховних заходів та концертних номерів, роботу якого ми зараз бачимо. Гуртки декоративно-прикладної спеціальності спрямовані вчити дітей емоційно сприймати довкілля, що дає змогу найповніше розкритися кожному вихованцеві, розвинути його творчий потенціал. Роботи гуртківців не тільки є окрасою виставки робіт ліцеїстів, яка знаходиться у рекреації та постійно поновлюється, а й мали гідну оцінку на міській виставці з нагоди святкування «Дня міста», до речі ідея оформлення колони ліцею-інтернату та виготовлення прапорів здебільшого також належить гуртківцям В.В.Веремій та Н.М.Шевчук.

Розвиткові фізичних здібностей ліцеїстів, формуванню здорового способу життя, покращенню спортивних показників сприяє робота спортивно-оздоровчого факультету спортивних секцій „Влучний стрілець", баскетболу, волейболу.

Завдання євроклубу „Глобус", що працює на факультеті єврознавства полягає у формуванні у ліцеїстів навичок практичного оволодіння правовими нормами та правилами комунікативного спілкування у різних сферах діяльності. Нині ліцеїсти працюють над вдосконаленням структури євроклубу.

Концептуальним положенням творення цінностей у виховному процесі має бути усвідомлення тієї ідеї, що метою людського життя є досягнення щастя. За Т.Макігуші, щастя є іншим ім'ям цінності. Хочеться зазначити: для того, щоб досягти щастя, треба усвідомити, що ж воно таке. Без цього неможливе повноцінне формування особистості. В.О. Сухомлинський вбачає справжню мудрість виховання «в умінні дати дитині щастя», бо «нещасливій людині, недоступні деякі духовні цінності, вона не знає сама себе і своїх творчих сил, не відчуває поваги сама до себе, не бачить в собі і в інших людях величезної людської цінності».

Педагогіку майбутнього можна будувати лише на засадах такої філософії, котра визначає абсолютні вартості, такі, як Добро, Краса, Істина, Свобода.

Творити добро можна лише в атмосфері радості, любові та взаємоповаги. Практикою для творення добра є моральність. Ті, хто не мають усталеного погляду на добро, не здатні її зрозуміти. Внутрішня моральність може бути визначена як код кожної індивідуальної поведінки для щастя цілої родини. За аналогією, національна моральність - це код національних особливостей усередині нації для щастя цілої нації.

Таким чином, вихователі та вчителі ліцею розглядають виховний процес в аксіологічній площині, як творення цінностей. Концептуальною позицією при цьому є відчуття щастя, а основним принципом — творення добра в атмосфері радості і любові. А все те добро, яке твориться на благо нації та держави, набуває ваги національної цінності. Гармонійно розвинена особистість, вихована на національному, буде відкритою і для загально людського, планетарного.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.

Найбільш поширеною в даний час являється методика змін ціннісних орієнтацій М. Рокіча, яка базується на прямому ранжуванню списку цінностей. М. Рокіч виділяє 2 класи цінностей:

- термінальні - переконання в тому, що певна кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути.
- Інструментальні - переконання в тому, що певний спосіб дій або властивість особистості є переважаючим в будь - якій ситуації.

Даний поділ відповідає традиційному поділу на цінності - цілі і цінності - засоби.

Респонденту пропонується 2 списки цінностей (по 18 в кожному з них) на аркушах паперу в алфавітному порядку. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція: « Зараз вам будуть запропоновані по черзі 2 списки з переліком цінностей по 18 в кожному. Вашим завданням буде пронумерувати їх по порядку важливості для вас як принципів, якими ви керуєтесь в своєму житті. Уважно ознайомтесь із запропонованим списком і, вибравши ту цінність, яка для вас найбільш важлива, запишіть її номер на першому місці. Потім виберіть 2 за важливістю цінності і розмістіть її наступною за номером. Найменш важлива цінність залишиться останньою і займе 18 місце. Працюйте на поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відображати вашу справжню думку і позицію.»

Тест: «Духовні цінності особистості».

Інструкція:

1. Яким із духовних цінностей ви надаєте перевагу?

Позначте цифрами від 1 до 10 у порядку переваги.»

1. Віра в Бога;
2. Знання історії свого народу;
3. Пам'ять про своїх предків;
4. Повага до державної і рідної мови;
5. Святість материнства, дитинства і старості;
6. Життя за законами добра і краси;
7. Творче ставлення до себе і світу;
8. Відповідальність за себе, за інших і навколишній світ;
9. Гуманне ставлення до слабких, беззахисних; 10. Дбайливе ставлення до природи.

«Кого можна назвати духовно багатою людиною?»

Виберіть не більше 3-х варіантів.»

1. Той, хто живе по совісті;
2. Той, хто живе в гармонії з собою і світом;
3. У кого різнобічні інтереси і потреби;
4. Хто гуманний до людей і всього існуючого на планеті;
5. Хто відповідальний за себе й навколишній світ;
6. Хто любить дітей, шанує літніх;

Список А (термінальні цінності):

1. Активне життя (повноцінне і емоційно яскраве життя);
2. Життєва мудрість (зрілість суджень);
3. Здоров'я (фізичне і психічне);
4. Цікава робота;
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і мистецтві);
6. Кохання (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. Наявність хороших і вірних друзів;
9. Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, однокласників);
10. Пізнання (можливість розширення свого кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх сил, можливостей, здібностей);
12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалення);
13. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
14. Свобода (самостійність, незалежність в судженнях і діях);
15. Щасливе сімейне життя;
16. Щастя інших (благополуччя, розвиток і удосконалення інших людей, всієї нації, людства в цілому);
17. Творчість (можливість творчої діяльності);
18. Впевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. Акуратність (чистоплотність), вміння утримувати в порядку речі, дотримуватись порядку при виконанні справ;
2. Вихованість;
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі амбіції);
4. Життєрадісність (почуття гумору);
5. Відповідальність (дисциплінованість);
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішучо);
7. Непримиренність до своїх і чужих недоліків;
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. Почуття відповідальності, вміння тримати слово;
10. Раціоналізм (вміння раціонально і логічно мислити, приймати осмисленні рішення);
11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів;
13. Тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
14. Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння пробачати іншим їх помилки);
15. Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
16. Чесність (правдивість, ширість);
17. Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у справах);
18. Чутливість (турботливість).

Метод анкетування

Мета: виявлення уявлень (знань) учнів про морально – духовні цінності, бажання (небажання) розвивати їх в себе, слідувати їм у повсякденному житті.

Анкета № 1

1. Який зміст Ви вкладаєте у поняття «цінність», «морально - духовності цінності»?
2. «Духовні цінності», як Ви це розумієте?
3. Чи потрібні вони у нашому сьогодишньому житті? (Так, ні). Чому?
4. Чи слідуєте Ви морально - духовним цінностям у своєму житті?

Якщо так, то яким саме? У чому конкретно це виявляється?

5. Чи згодні Ви з твердженням Бруно Ясенського: «Бійся байдужих дужих. Вони не вбивають і не зраджують, але з їх мовчазної згоди на землі існують війни й нещастя». (Так, ні). Чому?

6. Якими життєвими установками, цінностями, на Вашу думку, вони керуються?

Анкета № 2

1. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «Добро», «доброта»?
2. Що означає бути доброю людиною?
3. Чи потрібна доброта сьогодні? (Так, ні). Чому?
4. Чи згодні Ви з твердженням: «доброта має бути з кулаками»? (Так, ні). Чому?
5. Чи властиві Вам якості доброї людини? Якщо так, то в чому це виявляється?
6. Чи намагаєтесь Ви бути добрим? (Так, ні). Чому?
7. Чи робите щось, щоб розвинути в себе якості доброї людини?

Анкета № 3

1. Що найбільше Ви цінуєте в житті, в людях?
2. Кого з відомих Вам людей вважаєте високоморальною і чому:
 - а) з-поміж видатних людей;
 - б) з-поміж героїв книг, фільмів;
 - в) оточуючих Вас людей?
3. Гідність людини. У чому її суть? У чому вона виявляється?
4. Що означає поважати гідність людини? У чому ця повага виявляється?
5. Гідність справжня та видима. У чому відмінність між ними?
6. Чи випадало Вам захищати свою гідність, гідність іншої людини? Якщо так, то в чому це виявлялось?

7. Гідність та самоповага. Чи є між ними зв'язок? Якщо так, то який?

Визначення рейтингу життєвих цінностей, місця в них морально – духовних цінностей.

1. Які життєві цінності Ви вважаєте найважливішими? Чому?
2. Ваш життєвий девіз. Який він?

На виявлення самооцінки та самосвідомості старшокласника:

Що для мене важливо: приймати власні рішення ..

Чого мені хочеться: ...

Що мене непокоїть чи чого я боюся: ...

Що б я хотів, щоб про мене говорили люди: ...

Методика «Як ви чините в умовах конфлікту?»

Мета: виявити толерантність (нетолерантність) учнів, самооцінку, поведінку в умовах конфлікту.

Наведені далі прислів'я й афоризми можна розглядати як короткі описи різних стратегій, що їх застосовують люди для розв'язання конфліктів. Уважно прочитайте ці твердження та в межах п'ятибальної системи визначте, якою мірою кожне з них типове для Вашої поведінки в умовах конфлікту (5 - дуже типово для мене, 4 - здебільше, 3 - інколи, 2 - рідко, 1 - зовсім нетипово).

1. Поганий мир кращий від доброї сварки.
2. Якщо ви не можете примусити іншого думати так, як ви хочете, примусьте його робити так, як ви думаєте.
3. М'яко стеле, та твердо спати.
4. Рука руку мие (Почухай мені спину, а я тобі почухаю).
5. Одна голова добре, а дві краще.
6. Із двох сперечальників розумніший той, хто перший замовкне,
7. Хто сильніший, той і правий.
8. Не підмажеш - не поїдеш.
9. З паршивої вівці хоч вовни жмуть.

10. Правда те, що мудрий знає, а не те, про що всі торочать.
 11. Хто вдарить та побіжить, той зможе битися й наступного дня.
 12. Слово «перемога» чітко написано тільки на спинах ворогів.
 13. Вбивай ворогів своєю добротою.
 14. Чесна домовленість не викликає сварки.
 15. Ніхто не має повної відповіді, проте у кожного є, що додати.
 16. Тримайся подалі від людей, які не згодні з тобою.
 17. Битву виграє той, хто вірить у перемогу.
 18. Добре слово не потребує витрат, а ціниться дорого.
 19. Ти - мені, я - тобі.
 20. Тільки той, хто відмовиться від своєї монополії на істину, зможе дістати користь від істин, якими володіють інші.
 21. Хто сперечається - ні копійки не коштує.
 22. Хто не відступає, той примушує тікати.
 23. Ласкаве телятко дві матки ссе, а зле - ні одної.
 24. Хто дарує - друзів набуває.
 25. Винось турботи на світло та тримай раду з іншими.
 26. Кращий засіб вирішувати конфлікти - уникати їх.
 27. Сім раз відмір, один раз відріж.
 28. Лагідність перемагає гнів.
 29. Краще синиця в руці, ніж журавель в небі.
 - 30.. Щиросердість, чесність та довіра здолають гори.
 31. На світі немає нічого, що заслуговувало б сварки.
 32. На цьому світі є тільки дві породи людей: переможці та переможені.
 33. Якщо в тебе кинули камінь, кинь у відповідь шматок вати.
 34. Взаємні поступки чудово вирішують справи.
 35. Копай та копай без втоми і ти докопаєшся до істини.
- Тепер підсумуйте результати за кожним стовпчиком (за відповідним балом).

Бесіди

Мета: виявити уявлення учнів про морально - духовне цінності.

- Що таке талант людяності?
- Справжня та хибна гідність особистості.
- Вчимося володіти собою.
- Що значить бути особистістю сьогодні?

Диспути

Коли матеріальний достаток йде на користь особистості і коли він - умова її руйнування?

Морально - духовні цінності. Чи потрібні вони сьогодні?

Доброта має бути «з кулаками» чи «без кулаків»? Яка потрібна доброта у нинішній соціально-економічній ситуації? Не хлібом єдиним живе людина. Чи це так?

Задача з моральним змістом

Задача «Кладовище гарбузів».

«До редакції газети «Известия» надійшов тривожний лист від жителя одного населеного пункту. У минулому він шахтар. Під час війни водив поїзди на фронт. Нині пенсіонер. Переніс важку операцію. Лікарі порадили йому пити відвар гарбуза. З радістю спостерігав він, як розцвітали в нього на городі, набирали сили жовті дзвоники. Але одного ранку, коли він вийшов на ганок, побачив, що всі гарбузи розтоптані, а на вогкій землі сліди дитячих ніг».

Запитання до учнів: Чому діти це зробили? Дайте морально оцінку їхньому вчинку. Що б ви зробили на місці пенсіонера?

Варіанти відповідей:

- Винні дорослі; вони не організували дозвілля цих дітей.
- Діти ніколи не бачили ранніх гарбузів, захотіли подивитися, що це таке.
- Старий їх раніше чимось образив, і це була помста.
- Бездумна витівка дітей, що розтоптали багатоденну працю, надії хворої людини, не може бути

виправдана жодними причинами й обставинами.

- Ці діти дуже жорстокі та байдужі до людей, думають тільки про себе.

Інші варіанти відповідей.

Виявлення мотивації морального ставлення до людей.

1. Якими мотивами Ви керуєтесь, коли приходите на допомогу людям? (Потрібне підкресліть; допишіть, чого бракує):

- співчуття іншому;
- побоююсь опинитися в такому ж становищі;
- прагну до його благополуччя;
- милосердя;
- вважаю своїм обов'язком допомагати іншим;
- переконання, що я на правильному шляху;
- переконаний у значущості допомоги для себе і для суспільства;
- це дає мені радість;
- не можу бачити страждання інших;
- це дає мені можливість побачити свою перевагу та силу;
- інші мотиви.

Анкета

1. Хто впливає на формування Вашого світогляду?

- батьки;
- друзі-однолітки;
- друзі, що старші за віком;
- вчителі;
- засоби масової інформації.

2. Чому Ви надаєте перевагу у проведенні вільного часу?

- перегляду телепередач;
- спілкуванню з друзями;
- читанню книг;
- відвідуванню диско-бару;
- допомозі батькам;
- відвідуванню бібліотек, театрів, кінотеатрів.

3. Яким фільмам Ви надаєте перевагу?

- Серіалам;
- мелодрамам;
- комедіям;
- бойовикам;
- трилерам.

4. Ваше ставлення до порнокультури (взагалі).

- за;
- проти.

5. Ваше ставлення до ранніх статевих стосунків:

- за;
- проти.

6. Ким би Ви хотіли стати за фахом?

- лікарем;
- бухгалтером;
- економістом;
- секретарем;
- стюардесою;
- військовим;
- учителем;
- юристом;

- шоу-меном;
- перукарем;
- офіціантом.

7. Ваше ставлення до здорового способу життя.

- за;
- проти.

8. Чи вживали Ви наркотичні речовини хоча б раз у житті?

- так;
- ні.

Тест «Моє розуміння моральних цінностей»

Інструкція

Вам буде запропоновано три групи завдань, що стосуються моральних цінностей. Розв'язуючи їх, ви маєте нагоду перевірити, чи правильно розумієте суть понять.

Завдання I

Необхідно вибрати з числа пропонованих варіантів той, що найбільше підходить до даного поняття.

1) Добра людина — це та, яка...:

- а) відзначається високими моральними якостями;
- б) чуйно ставиться до всього живого;
- в) ввічлива;
- г) не любить підкреслювати свої достоїнства.

2) Справедливість — це...:

а) об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та інших людей, пов'язане з поняттям невід'ємних прав людини;

б) сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці;

в) сумлінне ставлення до своїх обов'язків;

г) слідування нормам, правилам, канонам поведінки.

3) Відповідальність — це...:

а) постійність у своїх поглядах і почуттях;

б) сукупність рис, що характеризують позитивні якості, честь, гідність тощо;

в) усвідомлення людиною своєї громадської ваги;

г) усвідомлений обов'язок відповідати перед своїм сумлінням і суспільством за кожний вчинок, дію, слово.

4) Працелюбність — це...:

а) дотримання твердого встановленого порядку, який є обов'язковим для всіх членів даного колективу;

б) завзятість, стійкість, непохитність у досягненні певної мети;

в) потреба спрямовувати фізичну або розумову енергію на створення або перетворення матеріальних або духовних цінностей;

г) сумлінне виконання певної справи.

Завдання II

До поданого слова доберіть з чотирьох запропонованих синонім (вибрати можна тільки одне слово):

1) відповідальність і...

- а) обов'язок;
- б) совість;
- в) чесність;
- г) гордість.

2) працелюбність і...

- а) щирість;
- б) цілеспрямованість;
- в) активність;
- г) сила.

- 3) доброта і...
 а) довіра;
 б) милосердя;
 в) хоробрість;
 г) скромність.
 4) справедливість і...
 а) чесність;
 б) неупередженість;
 в) тактовність;
 г) вірність.

Завдання III

До даного слова доберіть одне протилежне за значенням:

- 1) добрий і...
 а) жадібний;
 б) злий;
 в) сердитий; г) чужий.
 2) працелюбний і...
 а) розумний;
 б) закоханий;
 в) лінивий;
 г) сонний.
 3) відповідальний
 а) забудькуватий;
 б) безвідповідальний;
 в) нечесний;
 г) лицемірний.
 4) справедливий і...
 а) немилосердний;
 б) невірний;
 в) жорстокий;
 г) несправедливий.

Обробка результатів

Нарахуйте собі по два бали за варіанти відповідей 1б, 2а, 3г, 4в — у першому завданні; по одному балу — за варіанти 1а, 2в, 3б, 4б — у другому завданні; по одному балу — за варіанти 1б, 2в, 3б, 4г — у третьому завданні.

Інтерпретація результатів

Якщо Ви отримали 15—16 балів, то ваші знання моральних цінностей знаходяться на високому рівні. Ви правильно розумієте сутність основних моральних цінностей і можете вдало оперувати моральними поняттями. Хотілося б вірити, що ваші знання знаходять застосування у повсякденному житті.

Якщо Ви отримали 9-14 балів, Ви інтуїтивно розумієте сутність моральних цінностей, беручи свої уявлення з реального життя. Але вам варто визначити, що означає бути добрим, справедливим, відповідальним, працелюбним.

Якщо Ви отримали 8 балів і нижче, Ви навряд чи розумієте, що таке моральні цінності, але це не свідчить про вашу аморальність. Можливо, варто замислитися над тим, якою людиною ви хочете бути, а не плисти за течією.

Коментар

15—16 балів свідчать про високий рівень розуміння сутності моральних цінностей, 9—14 — про середній і 8 балів — про початковий.

ПРО КАР'ЄРУ, АМБІЦІЇ І КАР'ЄРИЗМ

Дискусія

Мета. Спонукаати учнів до подолання лінощів і невіри у власні сили, виховувати прагнення до успіху, кар'єри, але без зайвих амбіцій і кар'єризму; пропагувати альтруїстичні почуття і вчинки.

1. Попередня підготовка.

1) Записати на дошці або для висвітлення на табло тлумачення таких понять:

Талант (гр., буквально — терези).

У Стародавній Греції вагова й грошова одиниця;

видатні природні здібності, обдарованість;

в сучасній Греції міра ваги (150 кг).

Кар'єра (італ. — біг, життєвий шлях, поприще від лат. — віз, візок).

Швидке й успішне просування у службовій, суспільній, науковій та іншій діяльності; рід діяльності.

Кар'єризм — гонитва за особистим успіхом через честолюбство чи з корисливих мотивів на шкоду суспільним інтересам.

Егоїзм (від лат. — я) — моральний принцип і особиста риса людини, ідо полягає у нехтуванні інтересами суспільства й інших людей заради особистих інтересів.

Альтруїзм (франц., від лат. — інший) — безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших, готовність заради цього зректися власних інтересів.

Амбіція (лат.) — гонор, чванливість

2) Дати учням питання для обдумування.

Чи бажаєте ви зробити кар'єру? Що спонукає вас до цього: бажання самореалізації, амбіція, користь чи альтруїзм?

Що, по-вашому, потрібно для досягнення успіху: талант, працьовитість, воля, удача, протекція?

Чи обов'язково бути кар'єристом, щоб зробити кар'єру?

Хто, на вашу думку, швидше й успішніше зробить кар'єру: егоїст чи альтруїст?

Як називають у народі людину, яка не реалізувала своїх природніх задатків і можливостей?

Як ви ставитесь до невдач?

— Чи можна досягати успіхів, ігноруючи закони моралі й Заповіді Божі?

2. Висловлювання учнів.

Відповіді на заздалегідь поставлені питання. Відповіді можуть бути різні, можливі й протилежні погляди учнів. Учителю підтримує бесіду, стежить, щоб суперечка не переросла в сварку, ставить навідні, заохочуючі, навіть «провокативні» питання, повертає розмову в русло, передбачене темою.

3. Притча про таланти.

(Читає вчитель або учень, який наперед ознайомлений з текстом, продумав логічні наголоси та інші засоби виразності.)

1) Текст притчі:

Один чоловік, їдучи в чужу країну, покликав рабів своїх і доручив їм своє майно. Одному він дав п'ять талантів, другому два таланти, іншому ж один талант, кожному за його можливостями; і відразу ж поїхав.

Той, хто отримав п'ять талантів, використав їх для справи і набув на них ще п'ять талантів. Так само вчинив і той, хто отримав два таланти, набувши на них ще два. Той же, хто отримав один, не побажав трудитися, пішов і закопав його в землю, і сховав срібло господаря свого. Після тривалої мандрівки повернувся господар рабів своїх і вимагав від них звіту. Той, хто отримував п'ять талантів, приніс ще п'ять і, підійшовши до нього, сказав: «Господарю, п'ять талантів ти дав мені; ось ще п'ять талантів, які я здобув на них».

Господар сказав йому: «Гаразд, добрий і вірний рабе! У малому ти був вірним, над великим тебе поставлю; увійди в радість господаря свого».

Підійшов також і той, хто отримав два таланти, і сказав: «Господарю, два таланти дав ти мені; ось інші два таланти, що я здобув на них».

Господар сказав йому: «Гаразд, добрий і вірний рабе! У малому ти був вірним, над великим тебе поставлю; увійди в радість господаря свого».

Підійшов і той, хто отримав один талант, і сказав: «Господарю! Я знав тебе, жорстоку людину, жнеш, де не сів, і збираєш, де не розсипав, і, побоявшись, пішов і закопав твій талант у землю; ось тобі твоє».

А господар сказав йому у відповідь: «Лукавий рабе і лінивий! Ти знав, що я жну, де не сів, і збираю, де не розсипав, тоді треба було віддати моє срібло купцям, і я, прийшовши, одержав би моє з прибутком. Отже, візьміть у нього талант і дайте тому, хто має десять талантів. Бо кожному, хто має, дасться і примножиться; а в того, хто немає, відніметься і те, що має, а негідного раба вкиньте у пітьму непроглядну; там буде плач і скрегіт зубів».

Розповівши цю притчу, Ісус промовив: «Хто має вуха слухати, хай слухає!»

2) Бесіда за притчею.

Кого мав на увазі Христос під образами господаря і його рабів?

За що нагородив господар перших двох рабів?

За що він осудив третього?

Якими «талантами» наділив нас, людей, Творець?

Який зв'язок між почутою вами притчею і тим, про що ви дискутували?

3. Заключне слово учителя.

Лінивий, бездіяльний не розвине своїх талантів і цим заподіє подвійне зло: по-перше, занапастить свою душу, бо лінощі — це гріх, власна неуспішність може викликати й інші гріхи: заздрість до успішних, заможних озлоблення й нарікання на долю; по-друге, він не досягне достатку, бо само нічого не приходить, отже, він потерпає від бідності. Бідність може штовхнути лінивого на пошуки легкого хліба й повести слизьким шляхом, який, як відомо, веде до пропасті. Отже, потрібно робити все, що в твоїх силах, щоб примножити дари, подаровані Господом: тобі дано мову — вивчай її, люби й удосконалюй свою культуру й багатство мовлення; тобі дано розум — збагачуй і розвивай його, читай мудрі книги, осягай таємниці науки, набирайся мудрості; дано тобі здоров'я — бережи його, зміцнюй, живучи у злагоді з природою й оминаючи згубні звички, які ослаблюють та повільно вбивають твоє тіло; дано тобі силу — збільшуй, примножуй її, тренуй своє тіло, загартовуй його; маєш хист до якогось діла — полюби його, вивчай і вдосконалюй — і станеш майстром своєї справи і принесеш користь собі та людям. Усе це — праця, праця розуму, волі, тіла. Тільки праця — шлях до успішної кар'єри. І немає нічого поганого в природному прагненні людини зробити кар'єру, досягти успіху й принести користь собі та людям. Але зверніть ще раз увагу на значення цих двох слів, споріднених за походженням і різних за змістом, — кар'єра і «кар'єрист». Не можна йти до успіху, переступаючи через людські долі, не можна проштовхуватись уперед, відсуваючи позад себе інших, не можна домагатись перемоги підкупом чи брехнею, багатіти привласненням чужого майна.

Іди до мети шляхом правди. Досягнувши успіху, не забувай про інших, не обійди старого і хворого, вділи свого добра знедоленому каліці, зігрій своїм теплом сироту, допоможи слабшому. Роби добро, не чекаючи за це подяки чи винагороди або слави. А добра слава сама тебе знайде, як завжди знаходить того, чиє ім'я — Добротворець.

Вчимося бути толерантними (бесіда – тренінг)

У ч и т е л ь. Дуже часто ми чуємо по відношенню до себе: толерантна або нетолерантна людина. Що ж таке толерантність? Чи виникають у вас думки та асоціації до слова «толерантність»?

Що таке толерантність? (Застосовується методика асоціативного куща.)

Толерантність:

- Терпимість
- Співчутливість
- Розуміння іншого
- Щиросердність.

Учитель. Наприкінці уроку ви матимете змогу зіставити ваші асоціації з дійсністю. Що ж таке толерантність і яким є розуміння толерантності у різних народів?

1-й у ч е н ь. Поняття толерантності вперше почали вживати у 18 столітті. У своєму «Трактаті про віротерпимість» видатний французький філософ та письменник Вольтер писав: «Безумством є переконання, що всі люди мають однаково думати про певні предмети».

Розуміння толерантності не однакове у різних культурах, тому що залежить від історичного досвіду народів. У англійців толерантність розуміють як готовність і здатність без протесту сприймати іншу особистість, у французів — як свободу іншого, його думок, поведінки, політичних та релігійних поглядів. У

китайців бути толерантним означає великодушно і щиросердно ставитися до інших. В арабському світі толерантність — це вміння вибачити, терпимість, співчутливість, а в перському — ще й здатність до примирення.

Поділ людей на толерантних та інтолерантних (нетолерантних) є досить умовним. Кожна людина в своєму житті здійснює як толерантні, так і інтолерантні вчинки. Але здатність поводитись толерантно може стати особистісною рисою, а відтак — забезпечити успіх у спілкуванні. Толерантні люди більше знають про свої недоліки та переваги. Вони критично ставляться до себе і не прагнуть у всіх бідах звинувачувати інших. Толерантна людина завжди готова вислухати й зрозуміти інші точки зору.

Учитель. Я вас запрошую до спілкування та взаємодії. Але для того щоб наше спілкування було ефективним, пропоную вам ознайомитися з правилами та секретами ефективного спілкування.

Секрети ефективного спілкування

Говори так, щоб тебе почули.

Слухай так, щоб зрозуміти про що йдеться.

Створюй умови для того, щоб ситуація навколо процесу спілкування сприяла комунікації.

Висловлюй свої почуття, не принижуючи іншу людину.

Учитель. Дуже часто наші емоції передають наш настрій та почуття.

І тоді всі оточуючі стають заручниками нашого настрою. Зараз ми спробуємо з вами навчитися передавати наші емоції один одному і дамо оцінку вашим почуттям при цьому.

Клас поділяється на групи.

Групи отримують завдання на картках.

Завдання групам: за допомогою міміки передати емоцію (страх, радість, співчуття, єхидство, злість).

Діти вгадують емоції, які демонструють товариші.

Запитання для обговорення:

Чи легко було показувати емоції великій кількості людей?

Чи важко відтворювати чужі емоції?

Що ви відчувати коли передавали позитивну емоцію?

Ваші почуття під час передачі негативної або нейтральної емоції?

Учитель. Наші емоції проявляються в певних ситуаціях і в оточуючих вони викликають певні почуття, які потім виплескуються через емоції у ставленні до вас. Я пропоную оцінити кілька ситуацій і висловити свої почуття, не принижуючи іншу людину.

Ситуації:

Мама сварить тебе за неприбрану кімнату.

Твої друзі пішли у кіно, а тебе не взяли з собою.

Твій друг або подруга попросили у тебе одяг і порвали його.

Батьки сваряться за пізній прихід додому.

Ви з «сердечним» другом чи подругою домовились про зустріч, а вони не прийшли.

Питання для обговорення:

Які висловлювання ви використовуєте у повсякденному житті? Чи поводите ви себе толерантно?

Чи важко було знайти потрібні слова, щоб пояснити про обставини, що склалися?

Що треба робити, щоб ваші дії оцінювалися, як дії толерантної людини?

Учитель. Як видумаєте: почуття гумору і здатність посміятися над своїми слабкими сторонами притаманні толерантній людині?

(Думки учнів)

Отже, толерантна людина знає і правильно оцінює себе. Її добре ставлення до себе співіснує з позитивним і доброзичливим ставленням до інших. Зараз ми з вами спробуємо оцінити дії інших людей під час наступної вправи.

Вправа «Оціни ситуацію»

«Я дуже хвилююсь, коли тебе не має вдома о 11 вечора».

«Ти знову прийшов додому о 11 вечора».

«Ця спідниця дуже коротка. Якщо хочеш тільки цю, то не отримаєш жодну».

«Давай подивимось чи практичною буде ця спідниця. Може ми знайдемо кращу».

Учитель. Ми оцінили вчинки та дії інших людей, оцінили себе в різних ситуаціях. Зараз повернемося до нашого асоціативного куща і проаналізуємо, чи наші асоціації співпадають з вивченим поняттям то-

лерантності? (Думки учнів.) Мені цікаво, які емоції переважали під час заняття. І пропоную вам зібратися з думками, і якщо ви вважаєте, що нічого корисного для себе ви не взяли з заняття, то надереві, що зображене на дошці, намалуйте жовті та коричневі листочки, а якщо навпаки, вас переповнюють позитивні емоції — то зелені.

Учитель робить підсумок заняття залежно від дитячих вражень від уроку.

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК МОГУТНІЙ ВИХОВНИЙ ЗАСІБ

Вітальні, естетичні, моральні, інтелектуальні, релігійні, особисті цінності, родинні цінності, громадянські цінності, національні цінності, абсолютні цінності

(виховна година)

Українські християнські традиції давні, вони передавались з покоління в покоління, виникли під впливом традиції Церкви і богословського мислення. Не кожний народ може похвалитися тісним переплетенням національних ідей з релігійною тематикою. Згадаймо чудові колядки, настінні церковні розписи. Церква, літургія, віра вирішували, якими мають бути зміст, стиль, значення, застосування сакрального мистецтва.

Що таке Батьківщина для кожного з нас?

Батьківщина - це земля, на якій ми народилися і вирости.

Батьківщина - це спільна мова, якою говоримо і думаємо ми та наші земляки.

Батьківщина - це народ, люди, діти цієї землі.

Батьківщина - це релігія, яка є основним фундаментом народу.

Отже, Батьківщина - це тісний зв'язок душ усіх громадян, що жили, живуть і житимуть після нас, щоб зберегти і обороняти спільну і рідну нам землю, мову, релігію, культуру» добробут. Дзеркалом душі Батьківщини є мистецтво і література. Багато наших митців оспівували любов до Батьківщини та її красу.

Пригадайте декілька поетичних рядочків з творів Тараса Шевченка, адже це вам не буде тяжко зробити, бо з української літератури ви вивчаєте його спадщину (учні наводять приклади).

Наш земляк І. Франко прекрасно сказав :

Наш край, о любі мої браття.

Перлина Божа на землі,

Наш край - зелене Прикарпаття

І сині гори в синій мглi.

Книга «Огієнкові афоризми» - уважно слухаймо і думаємо, яким духом пройняті ці слова. Приклади - «служімо Батьківщині чистими руками»: відкрито, сміливо, з вірою (с. 440);

- на сход: Київ - місяць ясний, а Україна - місце сходу (с. 481);

- Київ - наш Єрусалим Святий (с. 480);

- Треба бути рідним сином Батьківщини, де б ти не жив (с. 497).

Ці рядки сповнені любов'ю і патріотизмом. Кого ми можемо назвати патріотом своєї Батьківщини. (Іде збір думок).

Патріотом є людина, яка свідомо і гаряче любить рідну землю, мову, релігію своїх земляків. Працює так, щоб розвивати те, що залишили нам у спадщину діди і прадіди. На жаль, сьогодні так виглядає, що любов до Батьківщини стала неактуальною, навіть для багатьох молодих людей. Так, звичайно, наша Батьківщина у даний час є у матеріальному занепаді, вона бідна і обдурта; але ми - діти своєї матері, Батьківщини. Хіба добра дитина залишає свою хвору чи бідну матір? Тільки ми - молоде свідоме покоління, зможемо вивести Україну з матеріальної і духовної кризи, чесно працюючи на її теренах. Отже, чи любити свою Батьківщину? Напевно, про таке питати і не треба, бо любити Батьківщину - це наш обов'язок. Це велить нам Сам небесний Батько. Цього вчить нас Ісус Христос не словами, а ділами. Ісус любив свою землю і народ. Навіть в останні хвилини свого життя, в муках на хресті, Він турбується долею своїх земляків, прощає їм усе і кличе: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять».

Ще наші предки і літописці записали: «Краще в ріднім краї милім полягти кістьми, сконати, ніж в землі чужій ворожій славі й шані пробувати».

Отже, любов до Батьківщини, до свого народу, віри, мови є нашою цінністю. Давайме визначимо, а що ж таке цінність?

Цінність - це те, що у моєму житті найбільш вартісне найважливіше, що допомагає жити, розуміти сенс буття.

Християнські цінності за шкалою вартостей є абсолютні, національні громадянські, сімейні й особисті.

Отже, про які вартості ми з вами щойно вели мову?

Правильно, це є національні вартості. Спробуйте їх перелічити і записати (учні виконують завдання):
Любов до рідного краю, патріотизм тощо.

Висновок. Ці вартості набувають справжньої християнської цінності, коли вони злучені з любов'ю до Бога і до ближніх.

Цінність - як абсолютна безвідносна значимість. Цінність - знання, яке здобуваємо за життя і яке допомагає робити правильні рішення. Цінності поділяються на абсолютні (доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність) - вони є своєрідним колом, радіус якого прямує до безконечності, бо подаровані нам Богом; національні (патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності); громадянські (права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону); сімейні - родинні подружжя вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї пам'ять предків); особисті (риси характеру, поведінка, стиль приватного життя).

Кола національних, громадянських, родинних і особистих цінностей мають свої визначені радіуси, величин; яких залежить від чисельності народу, громади, родини та їх особливостей.

Якісні цінності: релігійні, інтелектуальні, моральні, естетичні, вітальні. Людська особа може бути носієм цінностей: релігійних (святість, особиста віра, прагнення до досконалості), інтелектуальних (проникливість, розсудливість, інтуїція), моральних (смирнення, чистота, щедрість, милосердя, лагідність), естетичних (краса, чарівність, дотепність, художній смак), вітальних (талевість, жвавість, енергійність) та інших цінностей. Година покликана у житті бути носієм таких цінностей, а не мати різноманітні матеріальні, інтелектуальні цінності.

Які цінності християнин поставив би на перше місце? Любов до Бога, до людей, безсмертя душі, віру, правду, і доброту, справедливість, чесність. Їх можна об'єднати в одну групу під назвою абсолютні, тобто дані Богом раз і назавжди, такі, що є незмінними.

Найвища цінність - ЛЮБОВ. За нею нероздільно крокує ВДЯЧНІСТЬ. - Кому ви найчастіше дякуєте?

Ісус учить нас бути вдячними Богові й людям. Згадати притчу «Про десять прокажених». Слухаючи цю розповідь, ми не розуміємо, чому люди можуть бути такі невдячні. А чи вдячні ми Богові за наше життя? Час від часу ми дякуємо Богові за наше здоров'я, успіхи, квартиру, благополуччя. Але чи дякуємо ми за дар мови (адже є люди глухонімі), за дар зору (є сліпі), за можливість ходити, бігати, танцювати (є багато калік). То ж ніколи не спішімо нарікати, а лише дякуємо за те, що маємо, бо це все - дари Божі.

МИЛОСЕРДЯ - яке чудове переплетіння двох слів : МИЛІСТЬ і СЕРЦЕ.

- А чи виявляємо ми цю милість, коли хтось захворів, чи провідуємо його? Якщо хтось відстає в навчанні, чи допомагаємо йому? Якщо жебрак постукав у ваші двері, чи дасте шматок хліба?

Треба пам'ятати: все, що робите одному із ближніх - Христові чините, бо Він живе у кожній людині.

«Рідною сестрою» милосердя можемо назвати ЩИРІСТЬ, коли людина говорить і чинить так, як думає і відчуває в серці своєму.

Протилежність щирості - лицемірство. Кому Христос докоряв за цей гріх? (Книжникам і фарисеям, Мт. 23. 27 - 28).

Через гріх гордості в людей змінено порядок цінностей. Він засліплює очі, притемнює розум, людина не здатна бачити Бога, інших людей, а лише дбає про себе. Протилежна риса гордості - ПОКОРА. Ап. Яків писав: «Бог бо гордим противиться, а покірним дає свою ласку» (Лк. 4.6).

Вірними помічниками у правильному виборі цінностей є воля. Керована чистою СОВІСТЮ, яка є голосом Бога у душі людини, вона повторює: роби добро - уникай зла! Як будемо робити, так будемо мати.

Є група цінностей, які ми називаємо ГРОМАДЯНСЬКИМИ - вони ґрунтуються на рівності всіх людей. Всі люди на землі мають однакове завдання: творити добро, бо всі є рівні за творчим Божим наміром. Не випадково так часто з уст Христа лунають слова: «Хто між вами найбільший, хай слугою буде. Хто ж підноситься - буде понижений, хто ж понижується - той піднесеться». Все, що ображає гідність людської особи - ображає і нашого Творця, не дозволяє побудувати здорове суспільство.

Сімейні цінності. Недалеко той час, коли ви самі будете створювати власну сім'ю. Подружжя любов повинна бути вірною і чистою до кінця життя. Бо жертвна любов - суть подружжя.

Особисті цінності. Вони визначають риси характеру і поведінку людини. Особисті цінності - чесність, справедливість, великодушність, безкорисливість тощо. Ніхто не народжується брехуном чи правдолюбом, неробою чи працюючим, хоробрим чи боягузом. Людина сама себе формує за допомогою Господа або без Нього.

Визначні архітектурні пам'ятки культового призначення в Україні

Український народ понад 1000 років сповідує християнство. Ми - стародавня нація з глибокими духовними традиціями.

У «старому Києві», на невеликому просторі, було зосереджено такі архітектурні монументи світового значення, що не кияни благоговіли перед Заходом, а Захід захоплювався Києвом. Наші предки любили красу та розуміли її, прагнули до неї.

Найважливішими християнськими пам'ятками золотоговерхого Києва є Софія Київська (1037 р.), Ірининська церква (1037 р.), Києво-Печерська Лавра (XI ст.), Михайлівський Золотоверхий храм (1108 р.), Васильківська (Трьохсвятительська) церква (1184 р.), церква Спаса на Берестові (1024 р.).

Десятинна Церква

Її освячено 996 року. Ніхто не знає достеменно, який вона мала вигляд. Є спогади у літописах про те, що храм був розкішно прикрашений іконами, коштовним посудом і хрестами, які Володимир доставив із взятого ним «на щит» Корсуня.

На утримання храму Володимир давав десятину власних прибутків, через що вона отримала назву Десятинної.

Доля споруди трагічна. 1240 року багато людей, шукаючи захисту від орди Батия, яка вдерлася до Києва, переповнили хори і галереї Десятинної церкви - храм завалився від ваги людей.

Залишки церкви збереглися ще до початку XIX ст., коли на місці стародавньої церкви було збудовано 1828-1842 рр. нову муровану споруду, яку 1935 року було розібрано, як таку, що не мала мистецької цінності.

Софія Київська

Головний храм Давньоруської держави збудований сином Ярослава Мудрого - Володимиром. Її закладено 1037 р. Інтер'єр поділено на п'ять нефів. Перехрестя головних склепінь виявляє найглибший символ - хрест. Первісно Софію вінчали 13 бань, а мозаїчний образ Христа - Вседержителя уособлює головну роль центральної сфери.

Про дату заснування собору точаться дискусії, але є підстави вважати вірною дату, що вказана у «Повісті временних літ». Ця славетна пам'ятка збереглась, не зважаючи на руйнування і пожежі, перебудови, що їх зазнав собор. При соборі засновано бібліотеку та центр книг описання.

За розміром храм не дуже великий, але вдала композиція різномасштабних елементів створює враження грандіозної споруди.

Будували собор найкращі, добре обізнані з візантійським мистецтвом майстри, що надали цій споруді українсько-візантійського стилю. Храм святої Софії був кафедрою митрополитів Русі-України. У ньому 1051 року відправляв служби Божі перший з українців - митрополит Іларіон. У соборі поховано князів Всеволода, Володимира Мономаха, Ростислава Всеволодовича. Перед собором Софії 22 січня 1919 року проголошено об'єднання українських земель в Соборну Українську державу.

Найважливішою оздобою храму є монументальне малярство XI-XII ст. фрески і мозаїки, що мають всесвітньо-історичне значення. Запрестольний образ Божої Матері - Оранти, неушкодженим простояв дев'ять століть. Він відомий під назвою «Нерушимої стіни». Народна легенда твердить, що Україна існуватиме стільки, скільки стоятиме цей образ. А стояти йому вічно, як символу нашої незнищенності.

Київська Свято-Успенська лавра

Протягом століть була центром християнства, освіти, літописання, книгодрукування. Користувалася великою пошаною, відома своїми дальніми і ближніми печерами, де спочивають святі.

Найдавніші джерела, в яких містяться відомості про походження Києво-Печерського монастиря, - пам'ятки давньоруської писемності «Повість временних літ» та «Києво-Печерський патерик». Автори цих рукописних книг були сучасниками подій, пов'язаних з виникненням монастиря. Більше того, вони були його мешканцями - ченцями, а деякі з них відігравали значну роль у суспільно-політичному житті.

У «Повісті» під 1051 роком говориться, що якийсь чоловік з міста Любеча, на Чернігівщині, відправився на Афон у Грецію, де був пострижений у ченці під ім'ям Антонія, після чого повернувся на батьківщину і опинився у Києві. Тут, після довгого блукання у монастирях, поселився в печері, виконаний пресвітером Іларіоном, якого 1051 року Ярослав Мудрий поставив митрополитом.

Незабаром до відлюдника почали збиратися ченці, і коли їх стало 12 осіб, Антоній призначив їм ігуменом Варлама, а сам подався на сусідню гору і викопав там другу печеру, яка тепер називається Ближньою. Там-таки, за свідченням літописця, засновник монастиря й помер.

Залишена Антонієм, чернеча громада швидко розросталася. З часом її ігумен звернувся до великого князя Ізяслава Ярославича з чолобитною, вимолюючи в нього над-печерну гору. Коли князь задовольнив це прохання, ченці побудували там надпечерний монастир із церквою, келіями та іншими будовами. За твердженням літописця, це був початок заснування монастиря, а оскільки раніше ченці жили в печері, то він «прозався Печерський монастир».

Печерський монастир, як чернеча община з усіма будовами, сформувався за часів ігуменства Варлама при активній участі Антонія.

Києво-Печерський монастир остаточно сформувався як релігійна община 1062 року. В цей час зібралася необхідна кількість ченців, було призначено ігумена, монастир одержав ділянку землі над печерами, на якій побудовані церква, келії та інші монастирські приміщення. Усе це говорило про те, що монастир на цей час був юридично оформлений, бо без згоди митрополита князь не міг би дарувати землю для створення монастиря.

1062 року ченці, за порадою Антонія, обрали ігуменом боярського сина Варлама. Києво-Печерський монастир був активним провідником християнської релігії, введеної на Київській Русі 988-989 роках.

Києво-Печерський монастир відіграв важливу роль в історії Давньої Русі: він активно втручався в політичні справи держави, засуджував князівські усобиці, виступав за незалежний розвиток церкви, що ставало приводом для частих конфліктів ігуменів монастиря з київським митрополитом - греком. Проте конфлікти, що виникали між князями та Печерським монастирем, не мали антагоністичного характеру. Монастир завжди захищав міцну централізовану монархію, відстоював недоторканість влади великого князя.

Отже, підземний монастир заснував 1051 року преподобний Антоній Печерський; вивів братію з підземелля і почав розбудовувати чудовий ансамбль преподобний Феодосій. У XII ст. монастир набув статусу Лаври. Зазнав багато руйнувань, вибух 1941 року перетворив храм на руїну, уціліла лише частина вівтаря.

Золотоверхий Михайлівський Монастир

Виник у X ст. Був пов'язаний з центром міста. Головну церкву монастиря (золотоверху) звів князь Святополк Ізяславович (онук Ярослава Мудрого), який був хрещений Михайлом, тож назвав храм на честь свого хрещеного батька. 1113 року його поховали у цьому храмі.

В соборі зберігалися мощі святої великомучениці Варвари - один з найбільших скарбів української церкви. Мощі привезла з Константинополя грецька царівна Варвара, одружуючись з внуком Ярослава Мудрого, Святополком Ізяславичем. Нині мощі св. Варвари зберігаються у Володимирському соборі Києва. У цьому ж храмі похована і княгиня Варвара, князі Святополк Юрійович, Гліб Юрійович, митрополит Іов Борецький.

За своєю мальовничістю перевершував найкращі творіння італійської архітектури візантійського стилю. Стіни монастиря оздоблені мозаїками, фресками. В роботах з розпису храму брав участь художник Аліпій.

1240 року собор і монастир потерпіли під час монголо-татарської навали, але не занепали. Храм остаточно зруйнований у 30-х роках XX ст. Однією з причин руйнування став план побудови на його місці Урядової площі. Сьогодні значна частина спадщини собору перебуває на території Росії і питання щодо повернення її в Україну залишається відкритим.

З ініціативи Олеса Гончара у середині 90-х років XX ст. Президент України Леонід Кучма видав Указ про відновлення Михайлівського монастиря і Золотоверхого собору, і дзвіниці в ньому - руйнівну ходу історії зупинено. 1 травня 1998 року встановлено хрест на відбудованій дзвіниці, а 21 листопада 1998 року на Михайлівському Золотоверхому соборі встановили останній, найголовніший хрест.

Василівська (Трьохсвятительська) церква

Збудована 1183 р., зруйнована влітку 1935 р. Стояла на краю міста, правила за великокняжу палацову церкву, була відносно невелика. Мала простий і суворий вигляд. Церкву увінчувала одна баня. Витримала напад татар у XII ст., але в наступні роки прийшла до занепаду, бо стояла без догляду та вжитку.

Митрополит Петро Могила віддав церкву Братському монастиреві, її відбудували; присвятили святим Василю Великому, Григорію Богослову та Івану Золотоустому - трьом святителям, звідки і пішла назва - Трьохсвятительська.

Зовнішні форми храмів: корабель (символ церкви, яке веде всіх до неба); коло (символ вічного існування церкви); хрест (символ спасіння, на якому вмер Христос). Кількість церковних баней має свою символіку: одна - єдиний Бог; дві - дві природи Христа Богочоловіка; три - один Бог в Пресвятій Трійці; п'ять - чотири

Євангелісти та Ісус Христос; сім - сім святих Тайн або сім Вселенських Соборів Церкви; дев'ять - дев'ять ангельських хорів; дванадцять - число апостолів Христових; тринадцять - Христос і апостоли; п'ятнадцять - Христос, апостоли, святі; рівноапостольні Володимир і Ольга.

В церковному мистецтві України вживаються різноманітні зображення хрестів: андріївський, православний, візантійський (восьмикінцевий, де дві поперечки паралельні, а третя поперечка - коса); грецький або козацький: (рівносторонній); латинський або римський (три сторони рівні, а четверта в чотири рази довша від кожної український традиційний (семикінцевий, де всі три поперечки паралельні); український (перемоги над мусульманами) - з півмісяцем знизу; український (п'ятикінцевий з двома паралельними поперечками); Петрів хрест; кардинальський; Єрусалимський; хрещатий (рівносторонній з перехрещеними кінцями); патріарший, папський; Єгипетський (т-хрест); Антонівський; свастика Індії та Індокитаю (зламаний хрест); вилоподібний, криве дерев: (біблійний); стрілоподібний (богемський або чеський бургундський).

Християнська духовна музика і образотворче мистецтво

«Хто співає, той двічі молиться»
(свт. Василь Великий).

Музика! Як багато вона важить в історичному, громадянському, релігійному, інтимно-побутовому житті народу. У ній - його минуле, сучасне і майбутнє, його погляди, світобачення, психологія. Музична творчість огорнула піснею не тільки життя окремої одиниці з коліски до домовини, але й життя всієї нації у всіх проявах і змінах, від передісторичних часів аж до наших днів.

Християнська духовна музика та її розвиток в Україні. Виявляючи життя української нації, наша народна пісня висвітлює її релігійну суть української душі, християнської - з природи, глибоко віруючої, повної високих моральних ідеалів. Тут українська народна творчість не тільки склала чудову релігійно-моральну пісню, але будувала також і нашу церковну музику.

Встановити точну дату введення церковного співу в Україні важко, адже зрозуміло, що якщо були богослужбові книжки, бо матеріальних пам'яток того часу не маємо, церковні півчі книжки з'явилися XII ст. (найстарший примірник 1152 р. «Стихира»).

Незаперечно: першими духівниками були болгари (митрополит Михаїл); князь Володимир заснував інститут «доместиків» з болгар. Церковний спів болгар був грецького походження, але ослов'янений болгарами. В Україні він піддався переробці: музичні знаки, якими був записаний текст у XII ст., мали тільки мнемонічне значення нагадували мелодію, раніше вивчену на слух. Окрім того, кожний музичний знак означав не окремий звук, а мелодійний зворот.

Християнська духовна музика розвивалась в Україні особливо за часів Ярослава Мудрого.

Золота доба церковної музики в Україні -XVI-XIX ст.

Дмитро Бортнянський (1751 - 1825 рр.) - відомий український композитор і реформатор церковного співу східної церкви написав 35 духовних концертів, літургійні частини та релігійні пісні - разом понад 100 церковних творів. Історичне значення творчості Бортнянського - в його хоровій церковній творчості, яка своєю фактурою і якістю стояла на висоті сучасної європейської музики. Твори Бортнянського видані 1882 р. за редакцією П.Чайковського, в 10 томах.

Його сучасник Максим Березовський (1745-1777) - композитор і творець українського хорового стилю в духовній музиці. Народився у м. Глухові, навчався в Київській академії, співав у придворній хоровій капелі в м. Петербурзі, навчався в Болоньї, у музичного теоретика Джанбатіста Мартіні; 1774 р. повернувся до Петербургу, де внаслідок інтриг і важких обставин покінчив життя самогубством. Написав ряд духовних творів: духовний концерт «Не отвержи мене», «Вірую», «Отче наш», «Чаша спасіння».

Третім із цієї когорти музикантів був Артем Ведель (1767-1806). Музику Артемія Лук'яновича Веделя знає увесь світ, хоча йшла вона до слухача дві сотні років. Непростим було і життя композитора - від найвищих почесей до... в'язниці.

Ведель став відомий і визнаний як композитор, співак, скрипач і диригент після написання Божественної Літургії, духовних концертів «Доколи, Господи забудеш мя», «Херувимська». В них чути відгомін українських народних пісень та дум. Виконував його твори військовий хор та оркестр у м. Харкові, яким Ведель керував і де дослужився до чину капітана. 1792 р. пішов у відставку і став послушником Києво-Печерської лаври. Ведель керував церковними хорами в м. Києві, м. Харкові, інших містах України. Мандрував Україною, особливо Лівобережжям. То був неспокійний час заворушень у Малоросії, і Веделя незабаром заарештували у підозрі політичної неблагонадійності. Коли ж цього не було доведено -

звинувати у бродяжництві і запроторили до в'язниці, де він залишився майже до смерті.

Сьогодні, у час національного духовного відродження України, твори А. Веделя знову звучать і шануються в народі.

А хто не знає музики Миколи Лисенка, визначного композитора, музичного етнографа, диригента, піаніста і громадянського діяча? Його творчість має велике значення в історії української музики, він - основоположник національного напрямку українських культурно-національних традицій. До релігійної музики Микола Лисенко звернувся в останні роки свого життя: особливе ставлення до релігійної музики у композитора виробилось тому, що вона у XIX ст. зазнала сильної русифікації і її загальний «молитовний стиль» ніс чужий для українського характеру стан «відчуженості». Ці пісні несли глибокий національний колорит, і Лисенко залюбки поринув у новий для нього стиль музики. Саме йому вдалося геніально відчувати та відтворити той трепетний релігійний дух релігійних пісень українського народу, що відрізняються світлим, життєрадісним колоритом, теплими та лагідними інтонаціями та щирою релігійністю.

Та сила, з якою М. Лисенко любив свій народ, ті переживання його історичної трагедії, тяжкі відчуття його національності - все це дозволило йому створити простий і водночас величний духовний гімн «Боже великий, єдиний», ідо став виразником віковичних сподівань українського народу, його справжньою «Молитвою за Україну». Цей твір написаний на текст відомого українського поета Олександра Кониського (1836-1900 рр.) наприкінці XIX століття.

Тодішня Україна переживала одну з найпохмуріших діб своєї трагічної долі: вкрай пригноблено народ, під заборону знаходилася українська мова. Тому зойком вирвалося це молитовне звернення у двох великих українців. І вкласти його хотіли передусім в «неложні уста» дітей, від яких Всевишній найшвидше міг почути це благання.

Твір народився у Києві, вперше надрукований у Львові. Звідси простелилася його дорога у великий світ. 1992 року цей твір офіційно визнано духовним гімном Української церкви.

Хвилюнка - цікавинка. (З біографії М.В. Лисенка). Микола Лисенко народився 22 березня 1842 р. в с. Гринька Кременчуцького повіту на Полтавщині, у родині поміщика. Музичні здібності майбутнього композитора виявились дуже рано, з 5-ти років його почали навчати музики. Першою вчителькою була мати. Загальну освіту Лисенко дістав у Київському пансіоні для хлопчиків (1852-1855), потім - у Харківській гімназії, де вчився з 1853 до 1859 року. Після закінчення гімназії вступив до Харківського університету (на природничий факультет), але через рік перейшов до Київського університету і закінчив його 1865 р. М. Лисенко серйозно вивчав народні пісні, записував та обробляв їх для сольного і хорового виконання. Після закінчення університету М. Лисенко протягом двох років працював на посаді мирового посередника в Тарашанському повіті на Київщині. Ця служба його не задовольнила, і він вирішив повністю віддати себе музиці. 1867 р. М. Лисенко поїхав до Німеччини, де за два роки блискуче опанував чотирирічний курс класу фортепіано. З метою поглиблення і завершення своєї освіти М. Лисенко протягом 1874-1875 рр. навчався у Петербурзькій консерваторії. 1903 року в Україні широко відзначено 35-річчя композиторської і громадської діяльності М. Лисенка. На кошти, зібрані громадськістю до ювілею, композитор 1904 р. відкрив у Києві музично-драматичну школу - перший в Україні навчальний заклад, що виховував національні кадри митців. Помер М. Лисенко 6 листопада 1912 р. в м. Києві.

Легенда про пісню «Боже, великий єдиний». Ця пісня стала народно-церковним гімном, вірою у Всевишнього і кращу долю України. Історія її така.

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці - любов до господарювання, німці - дисципліну і порядок, діти Росії - владність, Польщі - здатність до торгівлі, італійці одержали хист до музики... Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишивану сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові багряний вінок з червоної калини.

Хто ти? Чого плачеш? - запитав Господь.

Я - Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові і пожеж. Сини мої - на чужині, на чужій роботі, вороги знушаються з удів та сиріт.

Чого ж ти не підійшла до мене скоріш? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму горю?

Дівчинка хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

- Є у мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це - пісня. Взяла дівчинка дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилась Всевишньому і з вірою понесла пісню в народ.

Християнська духовна музика поширювалась в Україні з IX століття, з утвердженням у нас

християнства, яке поширилося до нас з Візантії. За князювання Володимира Великого носіями церковної музики були чужинці: греки, болгари. З I пол. XI ст., за князювання Ярослава Мудрого, починає творитись українська церковна музика, відмінна від грецької і болгарської.

Першим центром церковного співу і релігійної культури стала Києво-Печерська лавра. Київський спів став швидко ширитися українськими землями і вже через деякий час кожна місцевість, маючи своїх творців музики і композиторів, мала відмінності й у церковних співах.

Спочатку була усна форма передачі музики. Пізніше з'явилося староукраїнське нотне письмо, яке дуже відрізнялось від теперішнього. Воно складалось з паличок, крюків - так звана крюкова система. П'ятилінійне нотне письмо в Україні запроваджено XVI ст. Одночасно запроваджено багатоголосну музику, тому що до того часу вживався одноголосий спів. Цей хоровий спів названо партерним «пінієм». З 17 ст. партерний спів почав швидко розвиватися. Оскільки монодія відзначалась спокоєм, то партерний спів (багатоголосся) мало динаміку, емоції, неспокій. За допомогою такого співу можна виразити дух того чи іншого твору. Почали випускатися духовні збірки, пов'язані з церковним календарем. Вони склалися переважно з чотирьох тематичних груп на честь Христа, Богородиці, святих і покаянні пісні.

Перша група займала значне місце і була пов'язана з народженням Ісуса Христа. «Нова радість», «Вселення веселися» - це твори прадавніх часів. Друга група - на честь Богородиці, покровительки козаків і захисниці від ворогів, яка завжди була шанована українським народом. Відомий твір Еліфанія Славинського «Радуйся, радість Твою воспіваєм» на честь святих Катерини, Михайла, Микол «пінієм». З XVII ст. партерний спів почав швидко розвиватися одноголосний спів. Цей хоровий спів названо партерним - Чудотворця. Покаянні пісні - це ті, в яких людина кається за свої гріхи: «О, горе мені грішнику...» (автор - Дмитро Туптало).

18 - 19ст. продовжили золоту добу церковної духовної музики. Найвідомішими музичними творами християнського змісту є твори Максима Березовського (1745-1 777), Дмитра Бортнянського (1731-1825), Артема Веделя (1767-1806), Миколи Лисенка (1842-1912), о. Йосифа Кишакевича та інших.

Максим Березовський народився в м. Глухові, де здобув початкову освіту, а потім навчався у м. Києві. Співав у придворній капелі цариці Єлизавети. Виїхав до Італії, де закінчив музичну освіту і був шкільним товаришем Моцарта. Там і донині поряд з іменем Моцарта на пам'ятній дошці стоїть ім'я українського композитора, що 1770 року здав іспити на маестро. Твори Березовського: «Вірую», «Чашу спасіння», концерт «Не отвержи мене во время старости» говорять про його великий талант і високу культуру.

Через декілька літ виникає нове вогнище, яке підносить музичне покоління. Тим вогнищем стає Галичина, яка дала Україні композиторів Михайла Вербицького (1815-1870), Івана Лаврівського (1822-1912), Остапа Нижанківського, Дениса Січинського, Віктора Матюка.

Музика наших славних композиторів народилася з любові до Бога, рідної землі, до матері, а головне - до Матері всього людства - Божої Матері. Щорічно, у травні, прославляючи її, співаємо словами Акафісту до Пресвятої Богородиці: «Радуйся Невісто неневістная!».

Відображення християнського духу в образотворчому мистецтві

«...Боже, Господи всього, просвіти і навчи душу,
розум і серце твого слуги і веди його руки у малюванні в
спосіб бездоганний і досконалий зображення Твоє,
і Непорочної Матері, і всіх святих твоїх на славу Твою
і на радість і красу Твоїї церкви...»

(з молитви іконографа XVIIIст. Діонісія).

Образотворче мистецтво східної церкви виникло під впливом традиції церкви, Богословського мислення і контемплативності отців Церкви. Осередком його виникнення стала Візантія. У християнському вжитку важливо розрізняти два роди мистецтва: релігійне мистецтво, яке має тільки релігійний зміст, і сакральне або священне, яке вживає літургія за благословенням Церкви. Саме воно має «харизму» бути знаком-символом надприродного, бути місцем Божої присутності. Це розрізнення потрібне, коли дивитися на релігійне мистецтво Заходу. В латинській церкві переважає мистецтво релігійного змісту без окремої і виразної участі літургії, яке набрало декоративного змісту.

На Сході є сакральне мистецтво для вжитку літургії з окремим відношенням його до Святого Духа, який у ньому діє силою благословення і освячення. Сакральне мистецтво творить нашу злуку з Богом, торкаючи наш розум, почуття, волю, уяву своїм символізмом, змістом і засобами художників. Тому іконописець, художник повинен знати богослов'я, джерело об'явлення, жити злукою з Богом.

Знаком невидимого і надприродного є ікона. Першою іконою став Христос Бог - Слово. Ап. Іван так говорить: «І Слово стало тілом і оселилося між нами, і ми бачили Його славу, славу Єдинородного від Отця, повного благодаті та Істини» (їв. I. 14).

В іконі, немов у дзеркалі, бачимо Христа і Його славу (небесну. Божу). «Хто бачить Мене, той бачить Отця. Віруйте, що Я в Отцеві, а Отець в Мені» - говорить Христос. Основою для іконопису стали слова ап. Павла: «Він (Христос) є образ - ікона Невидимого Бога» (Кол. I. 15). На перших сторінках Св. Письма при описі створення людини читаємо: «Сказав Бог: Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу» (Бут. I. 26). Бог став людиною в Христі, і в тому є образ Отця, який людина може бачити. Це і дає їй можливість зображувати його засобами мистецтва. Це і є основою, змістом священного мистецтва. Ікона не є зображенням таїнства (це неможливо), а творення його благодатної присутності. Тому ми, йдучи за апостольським переданням, «Вид Твій (Господи) на іконі малюємо і побожно цілуємо, щоб піднятися до Твоєї любові та від неї отримати ласку оздоровлення» (Зі стихирі Вечірні першої неділі посту).

Св. Іван Дамаскін з великим реалізмом говорить про вплив ікони на спраглу душу: «Я не маю книжок, не маю часу читати їх, придушений думками, немов терниною, іду до місця, де лікуються душі, до храму: там саяво мальоване мене торкає, щоб дивитись, немов яка левада, вони розвеселять мій зір і в невидимий спосіб впливають в мою душу Божу славу» (з першої проповіді про ікони, ч. 47).

Є велика різниця в іконах Західного і Східного Богочитання. На Заході вплив ікони - це збудження сентименту, що яскраво ілюструють роботи європейських художників Паоло Веронезе, Тінторенто та інших. В XIX ст. ця тенденція прослідковується в мистецтві Росії, зокрема в творчості Карла Брюллова.

В Східному Богочитанні додається щось більше: не естетика, не емоції, не людська солодкість, а таїнствена присутність, сполучення з благодаттю і її дією в спасенному напрямі.

Не все добре проходило в процесі становлення релігійного мистецтва. Прилюдна і приватна пошана до ікони початку християнства проіснувала до VII ст. 730 р. цар Лев III Ізавр своїм декретом заборонив шанування ікон, назвавши це ідолопоклонством. Довга, завзята, болюча . кривава боротьба проти ікон, знана в церкві під назвою іконоборства, проіснувала понад 100 літ. Кінцева перемога над єрессю, так званий «тріумф православ'я» щорічно згадується нашою церквою у неділю Православ'я, «...які динні діла Твої, Христе і велика сила, бо ти доконаєш нашу єдність і згоду. Прийдіть, Богом просвічені, і святкуймо радісний день. Сьогодні небо й земля радіє і ангельські хори та збори людей особливо празнують», - каже канон Утренній у 1-й пісні.

Центральне місце у східному храмі належить іконостасу. Він - немов зображення малярством історії спасіння яку кожен може «читати», або, за словами патріарха Никифора: «щоб і ті, що не знають письма, що не змогли через книжну мудрість прийняти слова, щоб їм було подане через зір, щоб здобули вони більше зібране разом наглядне знання правд. Те, що дуже часто не схопить думка, слухаючи мову, зір схоплює правдивіше і ясніше собі пояснює».

Після хрещення України-Русі починається активне будівництво храмів, де першими виконавцями іконописного мистецтва були греки (візантійці). Слід зауважити, що на території Перемишльського, Волинського, Галицького князівств хрещення наступило дещо раніше м. Києва. Тому ці традиції були глибшими і швидше вводилися в життя. До найцікавіших творів релігійно-сакрального мистецтва слід віднести фрескові та мозаїчні зображення на релігійну тематику, виконані у Десятинній церкві (Церква Богородиці). Найбільші за своїм розмахом мистецькі роботи були проведені XI ст. в новозбудованому храмі св. Софії у Києві. Не менш цікаві фрескові та мозаїчні роботи виконані в соборі Михайлівського золотоверхого монастиря і Успенському соборі Києво-Печерської лаври. До татаро-монгольського нашествя 1240 р. на території України-Русі було збудовано біля 10000 церков та 200 монастирів.

У минулому іконописцями були в основному монахи, що жили духовним життям, творили ікони, літургійну поезію і літургійний спів. Батьком українського іконопису є монах Києво-Печерської лаври Аліпій. Він творив за традицією церкви і її вимогами, зберігаючи правди віри і догми, але зі свободою уяви, яку плекала його аскеза і молитва. Завданням іконописця є зображення понадчуттєвої, понад-смыслові правди релігійною символікою, яка виникла в літургії, роздуми над Божими правдами та подіями в історії спасіння. Одна з найбільш цікавих робіт Аліпія - Богоматір Велика панагія - оранта, відома в літературі під назвою Ярославської оранти. Аліпій з дитинства перебував у Києво-Печерському монастирі, а після смерті похований у печерах лаври. Уже перед смертю тяжко хворий іконописець розповідав ігумену, що цю ікону малював не він, а ангел його рукою.

Цікавого розвитку ікона набирає в XVII ст. в роботах народних майстрів. Тут ми зустрічаємо ікону -

портрет. До таких ікон належить робота 1697 р., що відноситься до відомої школи риботицьких малярів. У центрі ікони зображено розп'ятого Христа. Друга половина тіла представлена спрощеним пейзажем, на якому зліва від Христа стоїть з побожно складеними руками Стефан Комарницький. З правої сторони від хреста - шляхетський герб і текстове пояснення «про шляхетське походження зображуваної особи».

До ікон-портретів слід віднести роботу 1742 р. із зображенням родини Костянтина Прухницького. Робота, видовжена по вертикалі, розділена посередині хрестом з розп'яттям Спасителя. Подача Христа і зображення є значно світлішими, що відділяє їх на загальному фоні ікони. Як і в попередній іконі, зображення неба підкреслює значимість образу Христа. Ця ікона - сімейний портрет. З лівої сторони зображений господар дому в міщанському одязі з трьома доньками. Вся родина має побожно складені руки, що вказує на процес моління.

Варто зупинитися на цікавій іконі - портреті Дрогобицьких міщан 1751 року. Видовжена ікона розділяється на дві частини: верхня - ікона-портрет, нижня - портрет. Як і в попередніх зображеннях, у центрі ікони є хрест з розп'ятим Ісусом Христом. Незважаючи на традицію народного виконання, зображення хреста є світлішим, що виділяє його на фоні ікони. Хмари використано як засіб відділення релігійного від мирського чи «світського». В нижній частині, під хрестом, стоїть група дрогобицьких міщан. Про їх «значимість» в суспільстві говорить величина фігур «менш знаменитих». Нижня частина ікони завершена донаторським текстом.

Традиція ікони-портрета добре прослідковується і в професійному мистецтві. Яскравим прикладом цього є ікона «Покрова» XVII ст. Центральну частину ікони займає зображення фігури Божої Матері з короною на голові. Під її розпростертими руками та покривом знайшли собі захист духовні особи з представників царського роду і, зокрема гетьман України - Богдан-Зиновій Хмельницький.

Зупинимося на творчості художників XIX ст. Цікавою особистістю є російський художник Іванов, біблійні композиції якого наповнювали всі альбоми, народжувалися всі разом, одночасно. Було задумано 500 сюжетів, виконано більше 200. Іванов з великою скрупульозністю вченого займався мистецтвом і археологією Сходу та Древньої Візантії. Щоб бути достовірним, він вивчав настінні розписи, архітектуру, намагався побачити події своїми очима. Він прискіпливо вивчає місця, де відбувалися Євангельські події. Мова художника епічно-урочиста. Варто нагадати окремі полотна: «Три подорожніх» (Старозавітна Трійця), «Мойсей перед Богом», «Христос в Гетсиманському саду», «Ходіння хвилями». Проте найцікавішою роботою Іванова є велике живописне полотно, над яким він працював значну частину свого життя - «Поява Христа народу».

Дещо по-своєму релігійну тематику розкриває відомий художник Микола Ге (1831-1894 рр.). Його незвичне прізвище вказує на іноземне походження. Він стверджував, що в його жилах тече французька й українська кров. Отже, з Україною його єднали кровні узи. Але майбутній художник не розмовляв українською мовою, лише російською, бо остання узвичаєна була лише серед українських поміщиків.

Релігійні теми пронизували все життя художника. Це мотиви розп'яття та воскресіння. Ця тема - результат одержимості не відпускала митця протягом 35 років. У «Тайній Вечері» (1863 р.), малюючи Юду, Ге відмовляється від сірої тональності і окутує постать непрозірною темрявою. Мистецький стиль Ге відповідав його думкам і настроям. Тому важко погодитись з його інтерпретацією картин 60-х років. Занурившись в «універсальні ідеї» - атеїзм, який переростав в безбожництво, Ге приходить до власної філософії, яка виразилась у його творчості. Він не зважав ні на закони традиції, ні на смаки публіки - це був бунт митця. Його картини тих років ображають почуття віруючих (у даному випадку високе мистецтво відіграє не позитивну, а негативну роль), це яскраво видно з циклу робіт, присвячених Голгофі і розп'яттю Христа.

На полотні під назвою «Голгофа» бачимо той же змучений розбитий образ людини, для якої щастям є померти. Цей зображувальний художній засіб не може передати того натхненного духу, що закладений в смерті Христа для спасіння людства. Розбійник зліва від Христа має чітко виражені риси дебільного обличчя і лише вираз розбійника справа вказує на певний сумнів, але не на надію на спасіння.

Художній світ Біблії, її зміст, образи та мотиви посідають помітне місце в малярській творчості Т.Г. Шевченка. Серед його академічних робіт були «Іезекііль на полі, всіяному кістками» (1845), «Жертвоприношення Авраама». Пізніше Кобзар використав біблійні теми у творах «Христос благословляє хліб», «Притча про блудного сина», «Святий Дмитро», «Лот з дочками», «Голова Христа», «Смерть Марії», «Апостол Петро» та ряд інших. Християнський дух в образотворчому мистецтві особливо виражений великим Т. Шевченком у картинах «Розп'яття», «Свята родина».

Шевченко постійно цікавився релігійним малярством і всюди шукав контактів з ним: у творах світових

класиків, своїх учителів і колег з академії. Серед таких робіт слід відзначити офорти (одна з технік широкого тиражування художніх творів завдяки вигравірованому на мідній пластинці рисунку) - «Свята родина», «Притча про робітників у винограднику». Цей твір-роздум з офортом картини І. Соколовського «Приятелі» Шевченко подав на розгляд художньої ради Петербурзької академії мистецтв. За ці роботи художнику присвоєно звання академіка.

Працюючи в археологічній комісії, митець залишає безцінні рисунки і акварелі із зображенням різних міст і сіл України. Щоб краще зрозуміти географію його поїздок, послухайте список робіт: Мотринський монастир, церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі, церква Покрови а Переяславі, Чигирин із Суботівського шляху (жіночий монастир), Вогданова церква в Суботові, Воздвиженський монастир у Полтаві, Почаївська Лавра, трапезна в Гусятині, Видубицький монастир у Києві. Повертаючись із заслання, Т. Шевченко робить серію рисунків і акварелей церковної архітектури на території Росії. Його цікавили культові споруди інших релігій, зокрема, збереглася прекрасна акварель католицького костелу в м. Києві, синагоги на Волині. У листі до Варвари Рєпіної він згадує про це такими словами: «Новий Завіт я читаю з благоговійним тремтінням. І внаслідок цього в мені зародилася думка описати серце матері по життю Пречистої Діви, Матері Спасителя. І друга - намалювати картину розп'ятого її Сина. Молю Бога, щоб хоч коли-небудь ті мрії здійснилися!»

До цієї теми Шевченко повернувся під час заслання. Ескіз «Розп'яття» художник пропонує як майбутній запрестольний образ, що зображає смерть Спасителя. Ескіз представляє собою вертикальну композицію, заокруглену угорі, центральне місце на площині призначене для Спасителя, зображення якого графічно вписане у площину, в якій Йому ніби тісно. Лише зверху над Христом дещо більше місця заповнено зображенням неба. Постаць Христа виділена світлом, Його лице підняте вгору до неба. Внизу, біля основи хреста, зігнута фігура жінки із закритими руками обличчям. Темна тінь від хреста, що проходить у нижній частині, поєднує зображення двох христів із розбійниками. Цікавою особливістю є різне зображення розп'ятих розбійників. Ліва фігура зображена силуетно і на фоні темно: плями хмар, права є значно світлішою, а злегка опущена голова освітлена контрастним світлом.

У темі Спасителя і материнства виконана одна з робіт Т. Шевченка під назвою «Благословення дітей», виконана 1856 року. Центральне місце відведено молодій матері, яка слухає проповідь Христа, поклавши руку на тіло дитини. Її фігура чітко виділяється на фоні освітленої стіни. Дещо нижче зліва скупими засобами Шевченко показує величезну кількість людей, які яскраво освітлені сонцем. На цьому фоні в контрольному освітленні виділяється фігура проповідника, який благословляє Христа. Вираз Його лиця не схований в тіні, перед Його піднятими руками силуети кількох дитячих фігур. Робота є дуже чіткою і цільною. Вона передана Т. Шевченком в м. Нижній Новгород Михайлові Щепкіну для розігрування в лотереї.

Творчість Т. Шевченка, поета і художника, є яскравим підтвердженням його щирого ставлення до християнської тематики. Багато духовних картин залишили нам художники Олекса Новаківський, Кирило Устинович, зокрема «Мойсей», «Христос перед Пилатом» та інші. Ця тема надзвичайно обширна, тому неможливо висвітлити всі аспекти; - участі образотворчого мистецтва у релігійній тематиці.

Через хрест до воскресіння (Виховна година)

(Лунає пісня «Під хрест твій стаю»).

1-й ведучий. Перед нами хрест... Його рамена обіймають світ, кожне людське серце... Його чоло сягає неба. Цей хрест стоїть на дорозі, яку мусиш перейти. Торкнешся його - може впаде на тебе тягарем і нестимеш його...

Стане в серці твоєму тисячею турбот.

Наближся і дивись, прагни зрозуміти.

Він багато тебе навчить.

(Чути голос Ісуса).

Ви називаєте мене Учителем, а не питаєте мене.

Ви називаєте мене Світлом, а не бачите мене.

Ви називаєте мене Правдою, а не вірите мені.

Ви називаєте мене Дорогою, а не крокуєте по ній.

Ви називаєте мене Життям, а не прагнете до мене.

Ви називаєте мене Мудрим, а не йдете за мною.

Ви називаєте мене Красивим, а не любите мене.
 Ви називаєте мене Багатим, а не просите мене.
 Ви називаєте мене Споконвічним, а не шукаєте мене
 Ви називаєте мене Милосердним, а не довіряєте мені.
 Ви називаєте мене Всемогутнім, а не покладаєтесь на мене.
 Ви називаєте мене Справедливим, а не боїтесь мене.

2-й ведучий. Так, це гірка правда нашої теперішньої дійсності. Цих Ісусових слів не заперечиш, вони стосуються багатьох із нас. Але ми здатні потішити терпляче серце Ісуса, ставши ревними християнами. Господь чекає!

Інсценізація поезії «Молитва Матері»

Автор.

З доріг, які давно в житті обрані,
 Лише одна веде нас до Христа.
 Цей шлях - молитва, що нас вчила мати,
 Стежина ця терниста й непроста.
 Одної долі плутана дорога Губилась вже у прірві небуття.
 І лиш молитва матері до Бога Вернула хлопцеві і душу, і життя.
 Батьки йому частенько говорили:

Мати.

Лицем до Бога, сину, повернись,
 Забудь вино, не трать даремно сили,
 І будь таким, як ми - щодня молись.

Автор.

Але вино, компанії, розваги
 Йому були милішими завжди.
 Батьківських слів не брав він до уваги,
 Цурався неба й церкви, як біди.
 Молитися він просто ненавидів,
 Про Бога навіть чути не хотів.
 Та час пройшов на сірих крилах злиднів.
 Він не лічив одноманітних днів.
 Та не забуде день один навіки,
 Цей день страшний - бо батько помирав.
 Закрили сльози мамині повіки,
 А він стояв і п'яно реготав:

Син.

Ну, де ж твій Бог, чому не допоможе?
 Де твій зцілитель, чом ти не встаєш?
 Загнешся ти, як всі, на смертній ложі
 І як усі в сирій землі згниєш/

Автор.

Всміхнувся і промовив тихо батько.
 Батько.

Я ще живий, а ти давно мертвець.
 Та вже недовго, скінчиться це лихо.
 Й мене до себе забере Творець.

Автор.

По смерті батьковій молилась мати
 За душі їхні - батькову й його.
 Ці сльози мамині він буде пам'ятати
 До самого кінця життя свого.
 Але тоді ці сльози викликали
 У нього злість і ненависть страшну.

І от якось, як нерви його здали,
 Він кинув дім й пішов в п'їтму нічну.
 Син.
 Я пірнув в «свободу» просто з мосту,
 Тепер я вільний в думцї і в ділах.
 Я ще не знав тоді життя -
 Як легко можна заблудитись у грїхах.
 Автор.
 Життя його, як трїску, закрутило
 У вирїй суєти, грїхів і зла.
 Він пив, як всі, допоки були сили
 І на плечах трималась голова.
 Вино — це зло і джерело розпусти,
 Не одного згубило вже давно.
 Життя для нього стало наче пуста
 Він з джерела життя не пив, а пив вино.
 В його душі розпуста так розквітла,
 Що він, немов слїпий, в болото йшов,
 Й не помічав, що поруч було світло.
 Він падав, піднімався, далі йшов.
 Він чув себе, як звірина в капкані
 Від розпачі він мало не ревів.
 Та ось якось у тїм жахливїм стані
 Краянина неждано він зустрїв.
 І він згадав село, і батька, й маму,
 Тї печальні очі у сльозах.
 Налив собі він в склянку двїсті грамів
 Й спитав його з бравадою в словах:
 Син.
 Ну що? Мене ще мама пам'ятає,
 Чи, може, вже навіки прокляла?
 Хотїв навідатись, та часу все не маю,
 Завжди затримують якїсь діла.
 Краянин.
 Твої діла я добре розумію,
 Не гірше, ніж про це ти знаєш сам.
 Не вухом слухай, серцем, якщо вмієш,
 Чи може мати сина проклясти?
 Коли ти втік, твоя матуся бідна
 Аж посивіла вся від горя і біди,
 І кожен день допізна, доки видно,
 Все виглядала, чи не повернешся ти.
 До неба руки мати простягала,
 Молилася за тебе знов і знов,
 В очах її надія не вгасала,
 А в серці тліла віра і любов.
 Коли ж в ногах не стало сил останніх,
 То решту сил черпнула з серця дна,
 І добровільним ланцюгом чекання
 Вона мене за тебе прийняла.
 Автор.
 Від слів його зірвалася куртина,
 Що віддаляла світло від п'їтми.

Відкрились очі - жде матуся сина,
 А він з чужими бавиться людьми.
 Він обірвав розмову на півслові,
 Лише коротке кинув: «Прощай».
 Не було більше вести про що мову,
 Кричало серце: «Швидше, поспішай!»
 Неначе молот бив його по скронях,
 Коли він скочив в поїзд на ходу,
 Він задихався в темному вагоні,
 Що стріне вдома - радість чи біду?
 І ось зупинка, станція знайома,
 Веде дорога від села.

Син.

Колись по ній мене малого з дому
 За руку мама в білий світ вела.
 Тепер вертаюсь я, мов божевільний.
 Чого ж цей білий світ мене навчив?
 Я мав свободу, гроші. Я був вільний,
 Та долю я свою в вині втопив.

Автор.

Дорога повз мовчазний цвинтар вела,
 Він пригадав: тож батько тут лежить.
 Він відшукав закинуту могилу.
 Згадавши ту страшну останню мить.
 В гіркім риданні впав він на коліна
 Й поцілував холодний, мокрий хрест.

Син.

Прокинься батьку, встань із домовини.
 Ти був правий, прогнів, мов труп, я весь.
 Але тепер тебе я закликаю
 Повірити в останній раз мені,
 З минулого я назавжди вертаю
 Хай згине есе, як у жахливім сні.
 Спокутуюсь турботою про маму,
 Тепер вона не знатиме біди.
 Поверну борг своїми я руками
 І спрагненим устам подам води.

Автор.

Тут скрізь сльози він побачив раптом
 Ще один хрест і свіжий горб землі.
 І зрозумів з холодним в серці жахом.
 Що вже ніхто не жде його в селі.
 Лиш синє небо свідком того було,
 Як він безсило на могилу впав,
 В якій навіки матінка заснула,
 І замість мами землю цілував.

Син.

Мамо! Моя єдина!

Чому ж ти сина не діждалась!
 Де порятунок я тепер знайду?
 Твоє життя так рано обірвалось,
 Я ж, сирота, без тебе пропаду.

Автор.

Раптово вітер подихом осіннім
 Приніс слова, що серцем він почув.
 Голос.
 В молитві, синку, знайдеш ти спасіння.
 Автор.
 Він до неба руки простягнув.
 З тих пір живе він з Господом Ісусом,
 І відчуває мир в душі своїй.
 Хто би колись його повірить змусив,
 Що це і є вершина його мрій.
 Син.
 Сторінки життя його подерті,
 Молитва матері перемогла,
 В ній чудодійна сила після смерті.
 Бо з серця мати черпала слова,
 Та пам'ять цю, що наскрізь пропіка.
 Не руште навіть добрими руками.
 На серці камінь - ноша нелегка,
 Але чи легше, коли серце - камінь.

1-й ведучий. Подумай над своїми вчинками. Задумайся над своїми гріхами, поки ще не пізно. Подумай...
 На цьому хресті розп'ята Людина -Бог. Людина, яка лякалася терпінь, як лякався ти, як кожен із нас. Чи знаєш? Може, так молився Ісус в Оливному городі.

Голос Ісуса. Отче, боюся людським страхом і сумую людським смутком. Благаю, відійми від мене цю годину хреста, але не моя нехай буде воля, а Твоя. Благає Тебе про це моє змучене і страждене тіло. Благають Тебе про це мої потріскані уста, благають Тебе про це мої опухлі ноги. Але хоч благаю Тебе, не вислухай молитви мого тіла, не вислухай молитви моїх уст, не вислухай молитви мого кривавого поту. Адже я знаю: не може бути змарнований плач псалмів, не може бути змарнована мова пророків, не може бути змарноване існування людини - брата моїх терпінь і вбивці моєї крові. Для того нехай надійде година хреста. І нехай сповниться воля Твоя, тому що вона є моєю волею, Боже.

(Лунає пісня «Хрест на плечі накладають»).

(Виходять учні).

1 -й учень.

То ж не була вузесенька стежина,
 Там цілі юрми сунули туди, гакала Марія Магдалина,
 Що не подав ніхто йому води,
 Спішили верхи, їхали возами,
 Похід розтягся на дванадцять верств,
 І Божя Мати плакала сльозами –
 Та допоможіть нести ж йому той хрест!

2-й учень.

Чи ви не люди? Що за чудасія,
 Дають старцям, підсаджують калік,
 А тут же йде, ну добре не Месія, -
 Людина просто, просто чоловік!
 Юрма гуде і кожен пнеться ближче.
 Вже он Голгофа, он Череповище!
 Хрущали під ногами черепа.

3-й учень.

Сказати б, зброя, це хіба єдине?
 Так, щоб зробили стражники юрбі?
 А в юрмах тих малесенька людина
 Тягла хреста важкого на собі.
 І хоч би хто, кому було до того?

Всі поспішали місце захопить.

Воно ж видніше з пагорба крутого,

Як він конає, як він хоче пить.

4-й учень.

І він упав. І руки аж посиніли.

Тоді знайшовся добрий чоловік,

Наморений, ідучий з поля Симеон,

Що йшов додому в протилежний бік

Коли ж звершилась вся ця чорна справа

І люди порозходилися ті,

От парадокс, заплакав лиш Варава,

розбійник, не розп'ятий не хресті.

Чи пожалів, чи вдячен був Пілату,

Чи втямив темний раптом щось нове.

Що Божий Син таки іде на страту,

А він, розбійник, він таки живе.

5-й учень.

І сталося так.

Звідси самотність, хрест, відкуплення,

Восресіння і слава.

6-й учень

Під хрестом стояло багато: одні доводили йому свою любов тим, що не залишили Його. Хтось просив прощення. Інший подав губку з оцтом.

7-й учень.

Ще інші стояли мовчки, соромлячись виявляти йому співчуття. Кожен із нас може знайти себе серед цього гурту. Ми є заплаканими митарями і Магдалинами, що чинять покуту. Є серед нас Вероніки та Симеони з Киринії, безліч Петрів, багато невірних Томів. Є, можливо, святий Іван, особливо улюблений.

(Лунає пісня «Чи ти був на Голгофі?»).

Голос сучасника. Хоч я не був серед натовпу, домагався Твоєї смерті, моя відсутність була лише умовною. Я ж бо народився на 2000 років пізніше. Якби я жив за Твоїх часів у Єрусалимі, напевно би кричав: «Кров його на :а дітях наших», ще «Зійди з хреста». А потім вернувся, о Боже, додому. Додому моєї безнадії, несучи на ременах Твій вовняний хітон.

Голос Пілата.

Я умив руки, коли Його було засуджено.

Я умив руки, коли було підписано вирок.

Я умив руки, коли насміхалися з Нього в колі підпитих приятелів.

І ще багато разів я умивав руки, коли не мав відваги явно стати на Його бік. Навіть тепер, змішаний із натовпом, що хулить Його, мовчу і ухиляюся від осудження зла і підтримки для Нього, вважаючи, що те, що я про Нього думаю, є моєю особистою справою. Я був Пілатом.

Голос Вероніки. Я зустріла Його на хресній дорозі. Подумала: «Добре було б обтерти Йому лице від крові і поту». Квапливо виходжу Йому назустріч, готова до милосердної послуги. Простягаю Йому свою білу хустину. Ісус витирає нею своє скривавлене обличчя і на знак вдячності залишає на ній свій дорогоцінний образ.

...А ось я бачу, як несуть Його, обмитого, намащеного і сповитого в полотно, щоб зложити Його в гробі. Я була Веронікою.

Голос Магдалини. Прийшла за ним на Голгофу і стала неподалік від хреста, повна страху, бо була там Його Мати, котра могла сказати: «Твоє місце серед тих, що віддали Його на смерть». Я зустріла її погляд, без тіні докору, і трохи перемістилась, щоб наблизитись. Подивилась на Нього і вичитала в погасаючому погляді не жаль, не осуд, не докори, тільки слова подяки: «Дякую Тобі, Маріє, за те, що для Тебе я не вмираю на-марне». Я була Марією Магдалиною.

Голос Матері Божої. Бачиш, Синку, я казала, люди є добрі. Підняли Тебе, Синку, вгору на високому-високому дереві. Коли Ти очима впираєшся в землю, то вони зупиняються на мені... Пам'ятаю Тебе малою дитиною. Я хотіла Тебе мати для себе, але Ти виріс і тепер царюєш у терновій короні. Люди підняли Тебе і

коронували. Коли Ти загубився нам в дорозі й знайшли ми Тебе між священиками і книжками в синагозі, я думала: «Безсердечна дитина». А це Твій бік пробито списом і видно, як серце Твоє кровоточить. Не дивуйся сину, що Мати Твоя благословить катів. Якби люди були грішні, нічого не сталося б на небі, не зачала б я і не народила б Тебе і не пізнала б, що таке материнська радість і біль.

Голос Юди. Я продав Його дешево - за якихось 30 чи 40 хвилин щастя. А потім хотів Його відкупити словами, вчитаними з молитовника, визнанням вини, відмовлянням покутних псалмів. Але віднайшов Його лише завдяки погляду, погляду повного жалю, на колінах під хрестом (кидає торбинку з грошима). Я був Юдою.

(Лунає пісня «По шовковім полі»).

2-й ведучий. Визнаний за людину, понизив самого себе, ставши послухним аж до смерті, Христос помер згідно з писанням за наші гріхи, був похоронений і воскрес у третій день...

Тож молимося Йому і Він простить і прийме нас. Молимося у радісну мить і в годину нещастя, і тоді наш Всемогутній Бог візьме нас під свою опіку.

(Лунає пісня-молитва).

ДУШІ ЛЮДСЬКОЇ ДОБРОТА

(виховна година)

Ведуча

Криниця без джерела — це не криниця.

І колос — це не колос без зерна.

Без доброти душа — то є безкрила птиця,

Не заспіває жайвором вона.

Ведучий. Тема нашої сьогоднішньої зустрічі — «Душі людської доброта». Ми часто чуємо ці слова: доброта, сердечність, людяність, милосердя. Ще з часів давньоруських благодійств були вони в традиціях нашого народу. Цілком природним і закономірним вважається допомогти знедоленому, нещасному, поділитись шматком хліба, дати притулок бездомному, захистити старість, порятувати хворого, заступитися за беззахисного.

Ведуча. На зустріч до нас сьогодні прийшли цікаві люди: представник Червоного Хреста і опікун пристарілих.

Ведучий (на фоні мелодії)

Запалить же свічку...

Знай палає!

Поєднає нас вона в цей час.

Друзів голоси нехай лунають,

Пісня й слово хай єднають нас.

(Запалюють свічку)

Ведуча. Доброта й чуйність, уміння розділити чужий біль, підтримати у важку хвилину — в характері нашого народу.

Ведучий. Саме таким був безкорисливий порив мільйонів людей, і прийшли на допомогу багатостраждальному народові Вірменії після землетрусу, України, Білорусії—після аварії на Чорнобильській атомній, водна стихія в Карпатах, трагедія в Таджикистані.

Не говори про доброту,

Коли ти нею сам не сяєш,

Коли у radoщах вітаєш,

Забувши про чужу біду,

Бо доброта не тільки те.

Що обіймає тепле слово

В цім почутті така основа,

Яка з глибин душі росте

Коли її не маєш ти,

То раниш людяне в люд

Не має вищої святині,

Ніж чисте сяйво доброти.

Ведуча. Доброта, милосердя — багатолікі. Потреба в них — повсякчасна. Навіть там, де гори спокійні, й твердь земельна не хитається під ногами.

Ведучий. Сьогодні в нас у гостях Наталія Миколаївна. Так доля розпорядилася, що і на роботі вона має справу з милосердям. Тиха, ніжна й лагідна. На іншій роботі ми її не уявляємо. Вона наша випускниця.

Ведуча. Мудрі французи кажуть: «От якби-то молодість знала, якби-то старість могла...» Ніхто не жде старості, вона сама приходить, вона підкрадається несподівано, раптово впаде, як сніг на скроні. Добре, коли за життєвої зими звив тепле родинне гніздечко, коли довкола променяться рідні усмішки, дзвенить дитячий сміх. А як цього немає?...

Сьогодні нам розкажуть не просто про сім'ю, а як живуть у нас люди, і що робиться для їх соціального захисту.

(Виступ.)

Ведучий. Для Вас прозвучить пісня «Одинокі матері» та вірш «Біля Володимирського собору».

Ведуча. Невже для того, щоб виіскрити доброту із наших сердець, потрібен землетрус? Чи Чорнобильська катастрофа? Хіба без них не можна бути милосердними? '

Ведучий. Сьогодні ми запросили на зустріч сестру милосердя, призначену сільвиконкомом для престарілих, яка лікує людські душі. Вона завжди серед людей з мудрим словом, допомагає німічним людям.

(Виступ.)

Для Вас звучить пісня «Хата моя, біла хата».

Ведуча. Важко уявити, люди страждають не від того, що на кожен день не мають свіжого хліба, а через те, що не чують вкрай необхідного! «Добрий день».

Кажімо більше добрих слів.

Знайомим, друзям і коханим!

Нехай комусь тепліше стане

Від зливи наших почуттів

Нехай тих слів солодкий мед

Чиюсь загоїть рану,

Чи перший біль, чи то останній,

Коли б то знати наперед

Кажімо більше ніжних слів!

Комусь всміхаймось ненароком,

То не життя людське коротке.

Короткі в нас слова черстві.

Кажімо більше ніжних слів.

Ведучий. Поспішайте пізнати світ, поспішайте обійняти маленьку часточку вічного буття. Серця людей повинні випромінювати доброту, примушувати частіше битися серце, коли бачиш поряд німічну людину. Кажімо один одному хороші слова.

Ведуча. Лікування добротою потребують не тільки хворі й самотні, і й цілком благополучні і здорові люди. Лікування милосердям потрібне і тим, хто не бачить і не чує кривди й болю. «Треба, щоб за дверима кожної задоволеної щасливої людини стояв хто-небудь з молотком і постійно нагадував би стуком, що є нещасний...» - так писав письменник-гуманіст А. П. Чехов.

(Б'ють дзвони. На фоні дзвонів ведучий говорить слова.)

Ведучий. З давніх-давен дзвони, окрім богослужіння, повсюдно використовувались як набат, для сповіщення про якесь лихо, біль, на сполох під час пожежі, ворожого нашествия.

(Звучить пісня «Летять журавлі на Чорнобиль».)

Ведучи й. Сьогодні дзвони б'ють на сполох, закликаючи нас до милосердя, до доброти, бо тільки доброта робить нас справжніми людьми.

Читець

Нам би про душу хоч не забути,

Нам би хоч трохи добрішими бути!

Ми лише раз — так уже повелося —

Живемо на цій грішній землі.

Хай прокинуться сплячі душі,
 Щоб як квіти у квітнику,
 Що потребують дощу і суші
 На довгім життєвім шляху.
 Хай романтика Віри й Любові,
 Слово людського тепла й доброти.
 Нам порожнини в душах заповнити,
 Куди вже війнули ранкові вітри.
 І душі наші хай піснею повняться!
 Скиньмо із лиць своїх черствості маску,
 Нехай зігрівають нас промені сонячні,
 Зробім Україну щасливу, як казку.
 Нам милосердя, Господи, подай,
 До всіх страждущих і незахищених,
 Ми ще від страху і злі, і сліпі,
 В душах у нас ще багато що знищено.
 Благослови рід людський на Добро!
 Душі відкрий для злагоди й миру!
 Щоб на Вкраїні незгод не було Нас сохрани. І спаси! І помилуй!
 (Звучить мелодія, ведучі встають.)
 Ведуча. Будьмо милосердними!
 В е д у ч и й. Бо суд немилосердний до тих, хто не вчинив милосердя, бо милосердя ставиться вище за суд.
 (Звучить пісня «Маленькая планета».)

Життя людини – найвища цінність
 (виховна година)

Обладнання : плакат з висловами видатних людей про життя та його сенс; книга І. Мали шевського «Міст через три життя »; збірка О. Стовби «Мама, я вернусь»; книга М. Островського «Как закалялась сталь».

Учитель : З глибокої давнини люди шукають відповідь на питання, що таке життя на Земля.

Як думаєте ви, що таке життя на Землі?

Гра «Живий мікрофон»: мікрофон передається по колу, учні висловлюють власні думки.

Учитель. Слово «життя» надзвичайно багатозначне, воно охоплює багатоманітність явищ. Широта і об'ємність цього поняття потребує його подальшої конкретизації. Його уточнення можливе по лінії визначення суб'єкта: соціальне життя, індивідуальне життя; по лінії уточнення сфер прояву суспільного життя: громадське, духовне, матеріальне; по лінії визначення його якості: щасливе, нещасливе, правильне, праведне, грішне, багате, бідне, злиденне.

Людське життя як багатогранний динамічний процес охоплює вікові і соціальні зміни особистості, її психологічні й моральні якості, злети і кризи. Але цей рух не є хаотичним, а організовується особистістю.

— А що ви вкладаєте в поняття «цінувати життя»?

(Відповіді учнів.)

Учитель

А что есть жизнь?

Круговорот белков,

Пустое времяпровождение,

Когда на протяжении веков

Мир лишь жует и жаждет наслаждений?

Нет, жизнь — зто полет ума,

Неудержимый всплескфантазий...

И если есть где безобразне,

Жизнь изживает их сама.

Ці слова написані двадцятидворічним лейтенантом Олександром Стовбою, який загинув, виконуючи

свій інтернаціональний обов'язок в Афганістані. Посмертно був нагороджений орденом Леніна і прийнятий в Союз письменників СРСР. В 1987 р. йому була присвоєна премія Ленінського комсомолу.

Людське життя може здійснюватися або як процес, що відбувається стихійно, або як усвідомлений і творчий шлях життя. Життєтворчість — це особлива і вища форма прояву творчої природи людини. Це духовно практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування та здійснення її життєвого проекту.

Про кого з видатних людей минулого чи сучасності ви можете розповісти, для яких життєтворчість стала мистецтвом жити?

(Відповіді учнів.)

Учитель. «...А якби ж небо послало тобі не одне життя, а три?

Я б все їх би прожив так само!...» — цими словами із стародавньої прованської пісні розпочинається книга Ігоря Малишевського «Міст через три життя» — про вченого, академіка, мостобудівника Євгена Оскаровича Патона.

«...Він лише знав: міст буде і переживе його. Він знав: самому йому залишилося недовго. Він знав навіть день, коли мають відкрити цей міст, останню мрію його, і пісню, і муку...

...Останні сили свого хворого тіла й могутнього мозку він віддав тому, щоб цей міст здолав півтора кілометра води і щоб ходили та їздили по ньому люди опісля нього. Міст є! — і пішли по ньому вже діти і онуки наші. А вода обтікає його, вічна, немов життя, немов золотoverхе місто, що іменем його нарік Старий Мостар останній свій міст — Київський. Та не віддав Старий Мостар того лише, що, скинувши золотoverхі свої шапки перед його пам'яттю, місто назве його міст його ж іменем: міст Патона».

Про таких людей можна сказати словами Жан-Жака Руссо: «Жити — це не значить дихати, це значить діяти». І щоб життя наше стало мистецтвом, ми повинні мати мету, яку й прагнути до досягнення на своєму життєвому шляху.

- А яку мету в своєму житті ви поставили перед собою?

- Якими способами ви намагатиметесь досягти своєї мети?

- Якби ви могли зробити щось для людей, що це було б?

(Відповіді учнів.)

Учитель. Василь Олександрович Сухомлинський сказав: «Найпрекрасніші і в той же час найщасливіші люди ті, хто прожив своє життя, піклуючись про щастя інших».

- А яким життєвим цінностям ви віддасте перевагу?

(Відповіді учнів.)

У ч и т е л ь. У Біблії написано: «Коли мудрість увійде в серце твоє, і знання буде приємне душі твоїй, тоді розсудливість буде оберігати тебе, розум буде охороняти тебе, щоб врятувати від шляху злого...»

Чи погоджуєтесь ви з твердженням: «Це моє життя, і я можу робити з ним, що хочу»?

(Відповіді учнів.)

Учитель. А на завершення нашої сьогоднішньої розмови давайте складемо «Золоті правила життя». (Учні пропонують свої варіанти правил.)

Учитель. Закінчити наш урок я хочу словами М. Островського з книги «Как закалялась сталь»: «Самое дорогое у человека — жизнь. Она дается ему раз и прожить ее нужно так, чтобы не было мучительно больно за бесцельно прожитые годы, чтобы не жег позор за подленькое и мелочное прошлое».

ЖИВІТЬ З ВІРОЮ, НАДІЄЮ, ЛЮБОВ'Ю

(виховна година)

Мета. Спонукаати вихованців до роздумів над християнськими чеснотами, переконати в потребі дотримуватись високих моральних принципів, виражених у Заповідях Божих.

Матеріал для бесіди класного керівника.

Мої юні друзі! Крок за кроком упродовж десяти років ви піднімалися сходами на вершину Країни Знань. І ось ви на останній сходинці шкільного навчання. Давно минув той час, коли вас дивувало й захоплювало, що чим вище піднімаєшся на гору, тим більше навколишнього простору осягає твій зір. Нині для вас це уже не диво, як і те, що не все кругом вас бачиться з однаковою ясністю. Близькі предмети ми бачимо чітко окресленими, у більш віддалених розрізняємо кольори й загальні обриси, а далекі все більше зливаються, й розпізнати їх неозброєним оком неможливо. Але з допомогою уяви ми можемо «побачити» й

зовсім невидимі предмети, відтворити їх форми до найдрібніших деталей.

Бо ми, люди, наділені інтелектом, можливості якого обмежені.

Постійно розвиваючись і вдосконалюючись, людина, подібно до того, хто піднімається на гору, відкриває для себе все більше невідомого й незбагненого. І що дуже цікаво, одним із найбільш бажаних і вічно досліджуваних об'єктів пізнання є сама людина.

Хто ми є? Це питання завжди хвилювало людей і по-різному пояснювалось, залежно від рівня розвитку людства.

«Пізнай себе!» — цей вислів і заклик нашого видатного філософа Г. Сковороди ніколи не перестане бути актуальним. Бо мета життя людини, її вчинки тісно пов'язані й навіть залежні від того, ким вона себе бачить: продуктом еволюції від мавпи до людини (за теорією Дарвіна) чи найвищим творінням Бога, як учить Святе Письмо. Вам, юним, що тільки починаєте своє самостійне життя, архіважливо визначити для себе, як жити: з вірою в Єдиного Творця і Вседержителя чи без неї. Для одних із вас це питання вже вирішене завдяки батьківському вихованню в дусі Заповідей Божих, глибока віра є основою вашого духовного життя, компасом і мірилом того, що є добром, а що злом.

Але частина батьків через недалекоість, байдужість або невірство не прищепили своїм дітям цієї глибокої віри. І їх діти, що зупинились на розпутьті, повинні самі вирішити, яким шляхом іти. В цьому їм мають допомагати люди, думка яких для них багато важить, чийм життям і діяннями вони захвалюються, хто відповідає їх ідеалам.

Про що ви мрієте? Ким бачите себе завтра? Вас вабить мистецтво, література чи бізнес? Мрієте про кар'єру вченого-фізика чи математика? Усяка мрія прекрасна. Та вам треба цікавитись, для прикладу, не лише фізичними чи суспільними законами, а й постатями тих людей, які відкрили й пояснювали ці закони.

В часи войовничого атеїзму уся шкільна (та й не тільки!) наука була пронизана духом безбожництва. Видатних людей, які внесли значний вклад у розвиток науки, намагалися показати безбожниками, щоб таким чином подати приклад учням, мовляв, он які мудрі люди вважали релігію «опіумом для народу». Але це була тенденційна лженаука. Якщо ж окремі вчені чи митці й були матеріалістами, то це не стосується всіх.

Коли уважно й неупереджено вивчати одкровення найсвітліших умів світу, можна зробити висновок: вони були глибоко віруючими людьми, вважати, що Бог є скрізь, але в різних проявах. За півтисячі літ до Христа Піфагор започаткував філософську школу, учні якої, як і східні мислителі, вірили в божественне начало й природу душі, а також у можливість піднесення душі до єднання з Божественним началом.

Для підтвердження вищесказаного наведемо кілька імен відомих усьому світові любу мудрив: Рене Декарт, Альберт Ейнштейн, Вернер Гейзенберг, Мати Тереза, Григорій Сковорода, Ервін Шродінгер, Макс Планк, Хуан де ля Круз, Джордж Сантаяна, Вільям Джеймс, П'єр Тляр де Шарден, Тереза Авільська, Махатма Ганді та інші.

Перегорнімо сторінки «Кобзаря» Т. Шевченка, цієї книги над книгами для українців. Ліричний герой поета знаходиться постійно з Богом: чи автор оплакує долю нещасної сироти («...така її доля. О, Боже мій милий, за що ти караєш її молоду?»), чи переспівує Давидові псалми, чи прославляє образ Марії-Пресвятої Матері Христа, чи бунтує проти неправди, що панує на Землі («А може, й сам на небесі смієшся, батечку, над нами...»).

Скрізь він виявляє позицію людини, яка глибоко вірить, що Бог є. Тут доречно згадати свідчення святого Бернара: «Хто є Бог? Найкраща відповідь, яку я знаю, — «Він той, хто є». Нема нічого відповіднішого тій вічності, яку становить Бог. Якщо ти називаєш Бога добрим чи великим, чи благословенним, чи мудрим, чи ще якимсь іншим у цьому роді, то якраз визнаєш цими словами, що він є».

Видатний український учений Іван Пулюй поряд із науковою роботою в галузі фізики займався перекладом на мову свого народу Святого Письма.

«Моє життя мені часто нагадує світильник, — ділиться думкою Роберт Мюллер, колишній заступник генерального секретаря ООН, — тимчасове вмістилище світла, потік енергії, скупченої ненадовго в якомусь тасмничому дивовижному й живому космосі, пов'язаному з усім іншим на землі й на небесах завдяки елементам матеріальним, досяжним на дотик, і нематеріальним, невидимим. Прийде час, і світильник цей згасне. Матеріальні елементи знову поглине земля, скувавши своїми ланцюгами життя й енергію. Нематеріальні елементи повернуться до універсальної душі, щоб відродитись в інших формах на цій планеті або десь-інде у всесвіті. Ми — частка космосу, наділена життям і божественними рисами нашого Творця».

Можна ще і ще наводити вислови людей великих і мудрих, які упевнюють нас у їхній вірі. Та зосередимось на іншому питанні: що означає жити з вірою? Найперше — хочу застерегти: не можна

змішувати поняття віри і марновірства. Марновірство — це забобон. Наприклад, герой повісті Леся Мартовича «Забобон» вірив у те, що якщо увесь час очікувати неприємності, то цим її можна уникнути. Поміркуйте, чи є тут щось спільне з вірою в Бога?

Чимало людей вважають себе віруючими, бо відзначають релігійні свята (а чим вони гірші від інших?), зрідка відвідують церковні богослужіння й навіть вряди-годи жертвують на Божі храми. Але цього, повірте, мало. Жити з вірою — це найперше — жити з любов'ю. Святий Павло в першому посланні до Коринтян дев'ятнадцять сторіч тому возвеличив Дар Любові такими словами: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любові, я був би немов мідь брєнєча або кимвол звучний! І якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, — і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любові, я був би ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби я віддав своє тіло на спалення, але не мав любові, — то я не мав би жодної користі. Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла, не тішиться, коли хтось чинить кривду, але радіє правдою, все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить!»

Підкріплює цю саму думку Григорій Сковорода: «Чесноти у повному розумінні — це віра, надія і найвеличніша з усіх і безкінечна любов...

А де любов, там і празник у Бога — там твориться чудо з чудес природи!»

Найвища мета життя з погляду християнства — це робити добро. Вдумаймося в — слова Альберта Ейнштейна: «Найвищий принцип наших прагнень і суджень підбривається нам в юдейсько-християнській релігійній традиції. Це надзвичайно висока мета, якої при наших слабких можливостях ми можемо досягти почасти, але вона дає нам надійний ґрунт для наших прагнень і оцінок. Якби хтось скинув на чисто людський її аспект, то вона відкрилася б, очевидно, у такому вигляді: вільний самовідповідальний розвиток особистості, здатної вільно й охоче докладати своїх зусиль задля добра людства».

Албанка Агнес Гонкса Бояджіу, широковідома, як Мати Тереза Калькуттська, одержала Нобелівську премію 1979 року за своє неповторне людинолюбне життя. Завдяки її зусиллям замість переривання власної вагітності поширилося усиновлення чужих дітей. Вона опікувалася сотнями тисяч хворих. Кажуть, що Мати Тереза вилікувала 186 жертв прокази і 22 тисячі приречених на смерть злидарів; вона давала їжу 126 тисячам голодних і безпритульних людей в сімдесяти одній країні. Мати Тереза наголошувала: «Бідак — наш Господь», «У служінні найубогішим ми прямо служимо Богові». В чому секрет сили цієї дивовижної жінки? Вдумайтесь у ці її слова: (наводимо уривок).

«Я просила Бога забрати мою гординю, і Бог відповів мені — ні. Він сказав, що гординю не забирають — від неї відмовляються.

Я просила Бога зцілити мою приковану до ліжка дочку. Бог сказав мені — ні. Душа її в надійності, а тіло все одно помре.

Я просила Бога дарувати мені терпіння, і Бог сказав мені — ні. Він сказав, що терпіння з'являється в результаті випробувань, його не дарують, а заслуговують.

Я просила Бога дарувати мені щастя, і Бог сказав мені — ні. Він сказав, що дає благословення, а чи буду я щаслива, чи ні — залежить від мене.

Я просила Бога вберегти мене від болю, і Бог сказав мені — ні. Він сказав, що страждання відвертають людину від мирських турбот і привертають до Нього.

Я просила Бога, щоб дух мій ріс, і Бог сказав мені — ні. Він сказав, що дух повинен вирости сам.

Я просила Бога навчити мене любити всіх людей так, як Він любить мене. Нарешті, сказав Господь, ти зрозуміла, чого треба просити.

Я просила сил, і Бог послав мені випробування, щоб загартувати мене.

Я просила мудрості — і Бог послав мені проблеми, над якими треба ламати голову.

Я просила мужності — і Бог послав мені небезпеки.

Я просила любові — і Бог послав мені нещасних, які потребують моєї допомоги.

Я просила благ — і Бог дав мені можливості.

Я не одержала нічого з того, що хотіла, — я одержала все, що мені було потрібне! Бог почув мої молитви».

На думку Томаса Мартона, «жити егоїстично — означає терпіти своє життя, як нестерпне ярмо. Жити самовіддано — означає жити в радості, усвідомлювати на досвіді те, що життя само собою становить любов і дар

Любити й віддавати — означає бути тим каналом, яким Найвищий Щедродавець засвідчує свою любов до світу».

Ще в IX ст. філософ Шамкара дійшов висновку: «Саме згадування ліків не вилікує від хвороби, допоможе лише застосовувати їх. Вивільнення досягаєш не тим, що повторюєш «Брахман» (Боже!), а тим, що чиниш так, як належить Брахманові».

Хто глибоко задумується над сутністю людини й приходить до висновку, що найвищий сенс його життя — служінні людям, багато добра може зробити. Можна назвати силу-силенну прикладів, які доводять невичерпні можливості людини. Життя подвижників Божих — приклад для нас. Вони закликають кожного з нас пізнавати істину. Максимально вдосконалювати себе. Розширювати межі щастя шляхом самодисципліни й чіткості суджень.

Хай буде незгасним вогонь вашої любові. Шукайте незвичайне у вашому звичайному світі. Налаштуйте свій розум, тіло й душу, щоб вони краще слугували задля вдосконалення світу, задля справедливості. Хай ваше вище «я» стане вам поводитирем до повнішого життя. Нехай світові проблеми стануть вашими особистими проблемами. Ведіть облік уже від сьогодні. Вважайте на все. Будьте кращими, наскільки вам дозволяє ваше життя. Навчіться якнайповніше використовувати свої здібності.

Хай велич Божественності стане вашою величчю!

Висновки

Формування духовно – моральної особистості є важливою метою і необхідною умовою розбудови української держави. Саме тому вирішення цієї проблеми є пріоритетним завданням сучасного виховання, побудованого на аксіологічних принципах гуманізму і демократизму, зорієнтованого на національні та загальнолюдські цінності і культурні традиції.

Духовно – моральне виховання підростаючого покоління – складний, багатогранний процес, основою якого є прищеплення учням гуманістичних якостей, системи світоглядних координат, вищих цілей і культури поведінки.

Процес духовно – морального виховання учнів передбачає оновлення життя і помислів вихованців вищими смислами у їх ставленні до національної і світової духовної спадщини, історії України, традицій, звичаїв, обрядів, мови, культури, віри, пошуків ідеалу і змісту життя людей.

Велику роль у духовно – моральному вихованні учнів відіграє залучення дітей до гуртків за інтересами, мета яких – надати кожному вихованцеві можливість реалізувати свій природний потенціал, самоствердитися. Педагоги спираються на позитивні риси вихованців, вірять в їхні сили, враховують інтереси і потреби у творчій самореалізації особистості, що сприяє духовно – моральному розвитку.

Звичайно, навчальний заклад не може захистити дитину від негативного впливу середовища, але в змозі заповнити її вільний час, надати можливість самореалізуватись і самовиразитися через зв'язок з традиційною народною культурою, духовною спадщиною українського народу.

Доцільно організований навчально – виховний педагогічний процес сприяє формуванню духовно і морально багатій особистості, засвоєнню нею системи морально – етичних норм, розвитку дитячої ініціативи, впливає на розвиток почуттів, волі, характеру і високої моралі.

Розглядаючи специфіку виховної діяльності, треба наголосити, що процесові виховання також властиві певні проблеми, розв'язання яких на тому чи іншому етапі стає прерогативою суспільства. На цьому етапі розвитку українського суспільства виховання має такі проблеми, розв'язання яких потребує першочергових зусиль не тільки з боку школи, а й держави, суспільства, сім'ї, громадськості:

- розвиток моральної самосвідомості молоді;
- реалізація принципу гуманізму;
- формування образу «Я» як системи особистісних цінностей;
- моральне виховання молоді на основі християнських цінностей;
- поєднання освіти, науки, культури і релігії;
- моральне виховання дитини в сім'ї;
- формування духовності й моральності як базових характеристик особистості;
- пропаганда здорового способу життя;
- створення найкращих умов для самопізнання, саморозвитку, самореалізації.

Підтвердженням цьому є матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формування духовно-моральних цінностей у дітей та молоді» (м. Вінниця, 2004 р.), на якій академік АПН України П. М. Таланчук виступив із доповіддю «Виховання має стати абсолютним гегемоном, а освіта — підкорятися йому» і зазначив: «...у вихованні господарює безлад, котрий можна відобразити як броунівський рух, судорожно-хаотичний шлях, яким іде насправді, знецінивши роль свого виховання, людство. У результаті кількість освічених людей збільшується, але зменшується й інтенсифікуються серед них незаконослухняність, безкультур'я, бездуховність тощо. Що ж стосується навчання, освіти, накопичення знань, то ми справді бачимо, що тут має місце неперервний, послідовний розвиток.

...Вирощені чудові плоди на освітній ниві людство вперто використовує собі на шкоду і настирливо перетворює їх на причину власної загибелі...

Отже, вихід єдиний: духовно-моральне відродження народу, суспільства через прискорений розвиток виховання та освіти.

Виховання зрілої особистості зі сформованими морально – духовними якостями є умовою підготовки молоді до успішного розв'язання складних задач життєтворчості.

Література

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання, - К.: Либідь, 2006.
3. Сухомлинська О.В. Духовно – моральне виховання дітей і молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. – К., 2006. – 43с.
4. Огірко О. Християнська етика. – Л., 2004.
5. Горохович А. Плекайте в дитині і розум і душу. Українська виховна система. Дрогобич «Бескид, - 1992.»
6. Державна національна програма «Освіта»України ХХІ століття. – К., 1994.
7. Коршунов О., Римаренко С., Національні та вселюдські цінності та інтереси// Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення., - К.,1993.
8. Дем'янюк Т.Д. Духовно – моральне виховання особистості: інноваційний підхід. – Р.,2008.
9. Моральне виховання. – Х. «Освіта». – 2009.

